

# สถานภาพไทยศึกษา: การสำรวจเชิงวิพากษ์

บรรณาธิการ

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และคณะ



ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจาก  
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

# การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ของอดีต: ประวัติศาสตร์ใหม่ในประเทศไทยหลัง 14 ตุลาคม\*

ธงชัย วินิจจะกุล

## คำนำ

การศึกษาประวัติศาสตร์ในประเทศไทย มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับการก่อตัวของชาติ ตั้งแต่ปลายศตวรรษที่ 19 จนกระทั่งไม่นานมานี้เองแบบแผนของอดีต ซึ่งเป็นผลผลิตของชนชั้นผู้นำได้เปลี่ยนแปลงไปน้อยมาก อดีตเป็นเรื่องของพงศาวดารของกษัตริย์และชาติซึ่งเป็นประวัติศาสตร์นิพนธ์ที่มีลักษณะทันสมัย แต่ในขณะเดียวกันก็ขึ้นอยู่กับการมองภาพในอดีตตามแบบเก่าและการใช้หลักการเก่าๆ งานประวัติศาสตร์เป็นการรวมเรื่องโดยผู้นำแห่งชาติเพื่อเฉลิมฉลองภารกิจที่ประสบความสำเร็จอย่างสูงในการสร้างและปกป้องประเทศ ทั้งๆ ที่ต้องเผชิญกับอุปสรรคอย่างใหญ่หลวง และในการให้สัญญาว่าอนาคตจะต้องเจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้นไป โครงเรื่องและกระบวนทัศน์ของอดีตอันแสนจะน่าตื่นตึ่งนี้ ได้กลายมาเป็นตัวแบบของวาทกรรมทางประวัติศาสตร์<sup>1</sup> ซึ่งมีผลทำให้การสร้างประวัติศาสตร์เป็นอาวุธทางอุดมการณ์ และเป็นที่มาของการสร้างความชอบธรรมให้แก่รัฐ

การลุกฮือของประชาชนซึ่งนำโดยขบวนการนักศึกษา เพื่อต่อต้านระบบเผด็จการทหารในปี ค.ศ. 1973 ซึ่งเป็นทั้งการปฏิวัติทางการเมืองและการปฏิวัติทางภูมิปัญญา มีผลทำให้เกิดการสั่นคลอนตัวแบบประวัติศาสตร์น้อยอย่างมาก<sup>2</sup> การศึกษาทางประวัติศาสตร์ได้กลายเป็นศูนย์กลางของความสนใจทางภูมิปัญญาของทุกๆ สาขาวิชา และยังเป็นศูนย์กลางของการต่อสู้ทางอุดมการณ์ที่มีสีสัน ความรู้ดั้งเดิมเกี่ยวกับอดีตได้ถูกท้าทายและปฏิเสธ เกิดมีความต้องการอดีตอันใหม่

ภายในบริบทนี้ได้เกิดมีกระแสใหม่ของการศึกษาประวัติศาสตร์ขึ้นมา ซึ่งส่งผลให้เกิดผลที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง จนกระทั่งเราสามารถกล่าวได้ว่าภูมิทัศน์ของอดีตของไทยได้เปลี่ยนรูปแบบร่างไปแล้ว บทความนี้จะได้กล่าวถึงกระแสใหม่ที่สำคัญ 4 กระแสด้วยกัน คือปฏิวัติ

ต่อต้านประวัติศาสตร์นิพนธ์แบบเก่า สำนักประวัติศาสตร์เศรษฐกิจมาร์กซิสต์ ประวัติศาสตร์ยุคโบราณที่ไม่เป็นเส้นตรง และปรากฏการณ์ของการเกิดประวัติศาสตร์ท้องถิ่นทั่วทั้งประเทศ

งานวิชาการทางประวัติศาสตร์ในประเทศไทยไม่ได้ได้อยู่อย่างโดดเดี่ยว แต่ได้สะท้อนให้เห็นอิทธิพลของชนบทรวมเนียนทางประวัติศาสตร์จากอังกฤษและอเมริกา อย่างไรก็ตาม สิ่งที่อยู่เบื้องหลังประวัติศาสตร์ใหม่เหล่านี้เกิดจากปัจจัยภายในเป็นสำคัญ โดยอาจมีความคิดและวิธีการบางส่วนมาจากภายนอกบ้าง

ถึงแม้ว่าบทความนี้ จะมุ่งที่จะแสดงให้เห็นนักวิชาการนอกประเทศ ได้เห็นถึงงานวิชาการไทย แต่มิได้พยายามที่จะศึกษางานวิชาการทางประวัติศาสตร์ในประเทศไทยอย่างครบถ้วน และไม่ใช่ว่าการสร้างบรรณานุกรม บทความนี้จะอภิปรายถึงกระแสภูมิปัญญาที่ได้มีส่วนร่วมในการสร้างเอกลักษณ์อันใหม่ให้แก่อดีตของไทย

### ประวัติศาสตร์ไทย และเหตุการณ์ 14 ตุลาคม

การปฏิวัติ 14 ตุลาคม ส่งผลกระทบต่อวงการปัญญาชนไทยอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในหมู่นักประวัติศาสตร์ ในงานสำรวจสถานภาพการวิจัยทางประวัติศาสตร์ในเมืองไทยเมื่อไม่นานนี้เห็นได้ชัดว่า ได้เกิดความสนใจในด้านนี้ขึ้นอย่างมากในช่วงหลัง 14 ตุลาคม และเริ่มขาลงในช่วงปลายทศวรรษที่ 1980 ในช่วงปี ค.ศ. 1973-1987 ได้เกิดมีงานวิจัยและงานเขียนทางประวัติศาสตร์ขึ้นมากมาย<sup>3</sup> จำนวนนิสิตปริญญาโททางประวัติศาสตร์เพิ่มขึ้นถึง 10 เท่าเมื่อเทียบกับช่วง 10 ปีก่อนหน้านั้น ที่จริงแล้วจำนวนนักศึกษาในระดับสูงอยู่อย่างต่อเนื่องจนถึงปี ค.ศ. 1984<sup>4</sup> และหัวข้อที่อยู่ในความสนใจก็มีความหลากหลายมาก<sup>5</sup> ชาวนิวทรี เกษตรศิริ ต้องปรับสิ่งที่เรียกว่าประวัติศาสตร์นิพนธ์แบบประวัติศาสตร์ของตนเสียใหม่ โดยแต่เดิมเขามองว่าประวัติศาสตร์สมัยใหม่เกิดขึ้นในช่วงศตวรรษที่ 19 และ 20 และอดีตก่อนหน้านั้นมองว่าเป็นเรื่องของตำนานหรือพงศาวดาร ในบทความที่มีชื่อว่า *ประวัติศาสตร์นิพนธ์ของไทยจากสมัยโบราณ พิมพ์ปี ค.ศ. 1979* ชาวนิวทรีได้แบ่งประวัติศาสตร์นิพนธ์แบบประวัติศาสตร์ออกเป็น *สำนักกรมพระยาดำรงราชานุภาพ* และ *สำนักหลวงวิจิตรวาทการ* โดยถือวาททั้ง 2 สำนักเป็นตัวแทนของประวัติศาสตร์สมัยใหม่ ซึ่งศึกษาโดยอาศัยเอกสาร และมีลักษณะเป็นประวัติศาสตร์ชาตินิยม ต่อมาชาวนิวทรีได้เพิ่มกลุ่มนักประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม อีก 4 กลุ่ม ได้แก่ *พวกฟื้นฟูลัทธิชาตินิยม พวกมาร์กซิสต์ พวกแนวประวัติศาสตร์นิยม (Historicism)* และ *สำนักสังคมนิยมแบบเอเชีย*<sup>6</sup>

การลุกฮือของมวลชนทั่วทั้งประเทศ เป็นสิ่งที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อนในเมืองไทย เป็นขบวนการที่สามารถต่อต้านรัฐบาลทหารที่อยู่ในอำนาจมาถึง 16 ปี ได้สำเร็จในทันทีทันใด ดูเหมือนว่าโลกเก่าได้พังทลายลงไปภายใต้อุ้งมือของประชาชน การเปลี่ยนแปลงได้เกิดขึ้นอย่างฉับพลัน ความรู้สึกตื่นเต็นยินดีเกิดขึ้นอย่างท่วมท้น แต่ในขณะเดียวกันก็เกิดความรู้สึกไม่แน่ใจควบคู่ไปด้วย

ยุคใหม่กำลังมาถึง แต่ก็ยังเป็นสิ่งที่ไม่มีทิศทางที่แน่นอน จำเป็นจะต้องทำความเข้าใจและเข้าไปควบคุมการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วนี้ เกิดความจำเป็นที่จะต้องเข้าใจว่ามีข้อผิดพลาดเกิดขึ้นตรงไหนและเกิดขึ้นได้อย่างไร ในขณะที่เดียวกัน ประชาชนก็ไม่อยากที่จะปล่อยให้อนาคตถูกกำหนดโดยผู้มีอำนาจ อนาคตต้องการการนำทางอย่างมีเหตุผล การปฏิวัติที่เกิดขึ้นดูเหมือนจะเป็นการปฏิวัติทางวัฒนธรรมและทางปัญญา ซึ่งมีอายุที่ยาวนานกว่าการปฏิวัติทางการเมือง

ภายใต้สภาวะการณ์ดังกล่าวไม่เป็นที่น่าแปลกใจที่ประวัติศาสตร์ถูกเรียกมาใช้ การเกิดความรู้เป็นการฟื้นฟูและก่อให้เกิดความรู้สึกมั่นใจ แต่ประวัติศาสตร์แบบเก่าเป็นชีวิตและจิตใจของระบบเก่า ทั้งถูกมองว่าเป็นส่วนหนึ่งของเรื่องที่ได้ให้เสียความน่าเชื่อถือไปแล้ว เกิดความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการปฏิวัติใหม่เพื่อรับใช้มวลชนในยุคใหม่ การปฏิวัติ 14 ตุลาคม มีส่วนทำให้เกิดประวัติศาสตร์ใหม่หลายทางด้วยกัน ประการแรก เป็นการจับเอาโครงสร้างอำนาจทั้งหมดซึ่งรวมทั้งความรู้ทางประวัติศาสตร์มาชำแหละ และเปิดโอกาสให้มีทางเลือกใหม่ ๆ ซึ่งบางส่วนของทางเลือกใหม่นี้ได้ก่อตัวขึ้นมาตั้งแต่ก่อนเหตุการณ์ 14 ตุลาคมแล้ว แต่เพิ่งจะปรากฏอย่างชัดเจนภายในบริบทหลัง 14 ตุลาคม ประการที่ 2 การปฏิวัติ 14 ตุลาคม ได้สั่นคลอนโครงสร้างของความสัมพันธ์ทางอำนาจในสังคมไทย *มวลชน* ไม่ว่าจะเป็นชนชั้นกลาง นักศึกษา กรรมกร หรือชาวนาที่ถูกจัดตั้ง ได้กลายเป็นตัวแสดงทางการเมืองที่มีพลัง ทหารมีอำนาจลดลงโดยเปรียบเทียบ ในขณะที่สถาบันกษัตริย์เข้มแข็งขึ้นมา ประวัติศาสตร์ใหม่สะท้อนความสัมพันธ์ทางอำนาจใหม่ของตัวแทนทางประวัติศาสตร์เหล่านี้ ประการที่ 3 การปฏิวัติ 14 ตุลาคมในตัวของมันเอง เป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมอย่างขนานใหญ่ ที่เกิดขึ้นในช่วงปลายทศวรรษที่ 1950 ประวัติศาสตร์ใหม่ได้เกิดขึ้นมาจากรัฐและสังคมไทยใหม่ และจะต้องเผชิญหน้ากับสิ่งนี้ต่อไป

ความต้องการอย่างเร่งด่วนที่จะต้องมีการปฏิวัติใหม่ เปิดโอกาสให้มีการฟื้นฟูงานเขียนของมาร์กซิสต์ไทยในช่วงทศวรรษที่ 1950<sup>7</sup> งานเขียนเหล่านี้ได้กลายเป็นที่ซึ่งผนวกเอาความคิดที่รุนแรงของหนุ่มสาวไทย เข้ากับความพยายามของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ที่จะเข้ามามีอิทธิพลในบริเวณเมือง เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่มีความสำคัญอย่างยิ่งคือ การพิมพ์หนังสือ *โฉมหน้าศักดินาไทย* ของ จิตร ภูมิศักดิ์<sup>8</sup> เป็นหนังสือที่ให้แง่มุมใหม่ของอดีต เป็นอดีตของผู้ที่ถูกกดขี่เอาเปรียบ ถึงแม้ว่างานชิ้นนี้จะไม่เสร็จสมบูรณ์ แต่ถ้าอ่านควบคู่ไปกับงานเขียนมาร์กซิสต์ที่แพร่หลายในยุคนี้แล้วจะพบว่า มีการกระตุ้นให้เกิดความรู้สึกอยากเปลี่ยนประวัติศาสตร์ในทุกๆ ความหมาย ผลที่ตามมาคืออย่างน้อย 2 ประการด้วยกัน ประการแรก งานเหล่านี้ได้กระทบต่อความรู้ และความน่าเชื่อถือของประวัติศาสตร์แห่งชาติดั้งเดิมอย่างรุนแรง และในประการที่ 2 ได้สร้างความต้องการที่จะให้มีประวัติศาสตร์ตามแนวมาร์กซิสต์มากขึ้น

## อดีตที่ข้ามพ้นสำนักดำรงราชานุภาพ

ความสนใจต่อประวัติศาสตร์ที่มีเพิ่มขึ้น ครอบคลุมไปถึงการนำเอาสิ่งที่พื้นฐานทางประวัติศาสตร์มาพิจารณาเสียใหม่ ได้แก่ ทักษะ วิธีการ ความหมาย คุณค่า และความหลากหลาย<sup>9</sup> ในปี ค.ศ. 1975-1976 ได้มีการพิมพ์หนังสือรวมบทความ 2 เล่ม เล่มหนึ่งว่าด้วยคุณค่าและความหมายของประวัติศาสตร์ อีกเล่มหนึ่งว่าด้วยสำนักประวัติศาสตร์ต่างๆ และวิธีการศึกษาทั้งไทยและเทศ การปรากฏตัวของหนังสือสองเล่มนี้แสดงให้เห็นว่า วาทกรรมในสาขานี้กำลังขยายตัว แสดงถึงการประเมินอดีตและวิธีการศึกษาอดีตอย่างวิพากษ์วิจารณ์ ตลอดจนแสดงให้เห็นเสียงเรียกร้องภายในวิชาชีพที่จะสร้างประวัติศาสตร์แบบใหม่ขึ้นมา<sup>10</sup>

การโจมตีต่อฝ่ายผู้กุมความรู้ทางประวัติศาสตร์ได้เริ่มต้นขึ้น การโจมตีหลวงวิจิตรวาทการและประวัติศาสตร์แห่งชาติของท่านอย่างเผ็ดร้อนเป็นสิ่งที่น่ายินดี<sup>11</sup> ทั้งหลวงวิจิตร ทั้งรัฐบาลที่ท่านรับใช้ (คือรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่ฝึกใฝ่ลัทธิฟาสซิสต์) และทั้งกองทัพ ไม่ได้เป็นที่ชื่นชมของปัญญาชนมากนัก ทั้งๆ ที่พวกเขาอาจจะเป็นผลผลิตจากวัฒนธรรมของหลวงวิจิตรมากกว่าที่พวกเขาจะรู้ตัว เป้าหมายที่มีศักดิ์ศรีมากกว่า และก่อให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์อย่างรุนแรงคือ *สำนักดำรงราชานุภาพ* หรืองานนิพนธ์ของกรมพระยาดำรงราชานุภาพ “พระบิดาแห่งประวัติศาสตร์ไทย”<sup>12</sup> การโจมตีเริ่มโดยบทความที่ตีพิมพ์ ในปี ค.ศ. 1974 แต่คำวิจารณ์ที่รุนแรงที่สุดคือ ปาฐกถานำโดย นิธิ เอียวศรีวงศ์ ในการประชุมประจำปีของสมาคมประวัติศาสตร์ ในต้นปี ค.ศ. 1979 ซึ่งเกิดขึ้นหลังจากที่การเมืองแบบรุนแรงยุติลง ด้วยการสังหารนิสิตในเดือนตุลาคม 1976 เพียง 2 ปี และหลังจากที่รัฐบาลขวาจัดถูกโค่นโดยกองทัพไปเพียงไม่กี่เดือน<sup>13</sup>

นิธิชี้ว่า *สำนักดำรงราชานุภาพ* มีกำเนิดมาจากผู้นำ ซึ่งมีบทบาทในการสร้างรัฐไทยสมัยใหม่ เมื่อสยามอยู่ภายใต้การคุกคามของอาณานิคมเป็นการนำเอาขนบการเขียนพระราชพงศาวดารเข้ามาผสมกับประวัติศาสตร์ ดังเช่นประวัติศาสตร์ในตะวันตกในศตวรรษที่ 19 ซึ่งเป็นการสร้างประวัติศาสตร์แห่งชาติของกษัตริย์ ทำหน้าที่รับใช้รัฐสมัยใหม่ภายใต้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ นิธิเสนอว่าประวัติศาสตร์ดังกล่าวได้ทำหน้าที่ตอบสนองวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ แต่ก็ถึงเวลาแล้วที่จะต้องยุติประวัติศาสตร์ดังกล่าวเสียที

การเขียนประวัติศาสตร์เพื่อรับใช้รัฐชาติ และเอกราชไทย ซึ่งเป็นสถาบันใหม่และเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง จะทำให้การวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ถูกบิดเบือนและแต่งเติมให้เกินจริง

...ผู้ที่รักและป้องกันผลประโยชน์ของชาติควรจะตระหนักว่า รัฐไทยในสมัยนี้มีความเข้มแข็งเพียงพอ และไม่จำเป็นต้องใช้ประวัติศาสตร์ *กุเรื่องขึ้น* เพื่อสนับสนุนอีกต่อไปในครั้งหนึ่งความรู้ทางประวัติศาสตร์อยู่ในหลักสูตร เพื่อสร้างสภาวะแวดล้อมอดีตร่วมกันของคนไทย ปัจจุบันนี้เราไม่เห็นคุณค่าหรือความจำเป็นที่ประวัติศาสตร์จะต้องรับใช้ *ชาติ* อีกต่อไปแล้ว การมองประวัติศาสตร์ไทยโดยมุมมองของชาติเป็นการบิดเบือนความจริง<sup>14</sup>

การบิดเบือนที่นิธิกล่าวถึง คือการสร้างภาพประวัติศาสตร์จากศูนย์กลาง คือเมืองหลวงที่มีลักษณะเป็นเส้นตรง โดยปราศจากซึ่งประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และยังเป็นการบอกว่าประวัติศาสตร์ไทยนั้นไม่ใช่อะไรทั้งสิ้น นอกจากพงศาวดารทางการเมืองของวีรบุรุษ ซึ่งอาจจะเป็น *กษัตริย์* หรือ *วีรบุรุษแห่งชาติ* (และมีวีรสตรีอยู่บ้างด้วย) ในขณะที่วิวัฒนาการรัฐซึ่งได้แก่ การจัดตั้งสถาบันและการสร้างกลไกในการใช้อำนาจ มิได้รับความสนใจโดยสำนักดำรงราชานุภาพ การมีวัตถุประสงค์เพื่อรับใช้รัฐสมัยใหม่ทำให้ประวัติศาสตร์แบบเก่ามีข้อจำกัด นิธิเรียกร้องให้มีการตรวจสอบหลักฐานอย่างจริงจังมากขึ้น ให้มีการใช้วิธีการศึกษาอย่างเข้มงวดมากขึ้น และให้มีการสร้างภาพ *ประวัติศาสตร์รวม* โดยการขยายการศึกษาทางประวัติศาสตร์ไปสู่หัวข้ออาณาบริเวณ และช่วงเวลาที่มีความหลากหลายมากขึ้น

ปฏิกริยาต่อต้านนิธิ มีลักษณะลึกซึ้งมากกว่าที่จะออกนอกหน้า เช่นการเพิกเฉยต่อความเห็นของเขา<sup>15</sup> แต่นิธิยังคงมุ่งที่จะวิพากษ์ต่อไป โดยงานเขียนต่อมาว่าด้วยวิธีการประวัติศาสตร์แบบวิพากษ์ แต่คุณูปการที่สำคัญคือ โครงการวิจัยต่างๆ ที่แสดงให้เห็นว่าประวัติศาสตร์ที่ดีและมีลักษณะวิพากษ์ควรทำอย่างไร ซึ่งเป็นการชี้ให้เห็นโดยปริยายถึงความล้มเหลวของประวัติศาสตร์แบบเก่า ก่อนหน้าที่นิธิจะได้บรรยายที่สมาคมประวัติศาสตร์ เขาได้โจมตีประวัติศาสตร์ราชวงศ์และประวัติศาสตร์แห่งชาติ โดยการวิเคราะห้ประวัติศาสตร์กรุงเทพฯ ในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาอย่างถึงแก่น ซึ่งอาจจะฟังดูแปลกๆ เพราะกรุงเทพฯ (ค.ศ. 1782) เกิดขึ้นหลังอยุธยา (ค.ศ. 1350-1767) มิใช่เกิดก่อน นิธิได้แสดงให้เห็นอย่างน่าเชื่อถือว่า พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ซึ่งเป็นแหล่งความรู้ของนักประวัติศาสตร์มาตั้งแต่สมัยกรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ถูกชำระโดยรัฐกรุงเทพฯ เพื่อสร้างความชอบธรรมให้แก่ราชวงศ์ใหม่ (และปัจจุบัน)<sup>16</sup> พงศาวดารยังคงเป็นแหล่งข้อมูลปฐมภูมิที่มีค่าสำหรับยุคกรุงเทพฯ ตอนต้น แต่ไม่ใช่สำหรับอยุธยาอีกต่อไป เราอาจจะอ่านประวัติศาสตร์ของนิธิได้หลายทางด้วยกันในฐานะงานศึกษาอยุธยาในปลายศตวรรษที่ 18 และกรุงเทพฯ ตอนต้น ในฐานะบรรยายกาศทางภูมิปัญญาหลังจากการล่มสลายของอยุธยา หรือในฐานะการเมืองแบบมาคิเวลลีที่เสกสรรปั้นแต่งประวัติศาสตร์ เพื่อสร้างความชอบธรรมให้แก่ราชวงศ์ใหม่ การตีความแต่ละอย่างจุดประกายของการโต้เถียง แต่สิ่งที่เสียหายที่สุดคือความน่าเชื่อถือของสำนักเก่า ปฏิกริยาจากฝ่ายนั้นสรุปรวมอยู่ที่คำถามว่า พระราชพงศาวดารนั้นเชื่อถือไม่ได้จริงๆ หรือ<sup>17</sup> และบางทีคำถามนี้อาจจะเป็นคำถามที่ตรงประเด็นที่สุดด้วย

จากปี ค.ศ. 1979 จนถึงปี ค.ศ. 1982 นิธิได้ผลิตงานหลายชิ้นที่เกี่ยวกับกรุงเทพฯ ตอนต้น (ปลายศตวรรษที่ 18 ถึงครั้งแรกของศตวรรษที่ 19) นิธิได้เอาวรรณกรรมมาใช้เป็นหลักฐานที่แสดงถึงการเปลี่ยนโลกทัศน์หรือจิตสำนึกซึ่งเกิดจากการเปลี่ยนแปลงในสถานะเศรษฐกิจสังคมของกรุงเทพฯ ตอนต้น งานทั้งหลายถูกรวบรวมเข้าเป็นหนังสือที่มีชื่อว่า *วัฒนธรรมกระฎุมพี กับวรรณกรรมสมัยต้นรัตนโกสินทร์* เสนอในปี ค.ศ. 1982<sup>18</sup> กรุงเทพฯ ของนิธิมิใช่การสืบทอดความยิ่งใหญ่ของอยุธยา แต่เป็นเมืองของกระฎุมพีที่ก่อนยุคทุนนิยม ตั้งแต่ส่วนล่างของสังคม คือพวกคนจีนจนกระทั่งถึง

ส่วนบนคือราชวงศ์จักร โดยมิจิตสำนึกซึ่งมีความเป็นเหตุเป็นผล เป็นลัทธินิยมและเป็นมนุษยนิยมมากกว่ายุคอยุธยา<sup>19</sup> งานประวัติศาสตร์ที่รวมวรรณกรรมเศรษฐกิจและสังคมเข้าด้วยกันเช่นนี้จะเกิดขึ้นภายในกระบวนการทัศน์ของประวัติศาสตร์ราชวงศ์ และประวัติศาสตร์แห่งชาติได้หรือ ถ้าเราไม่พูดถึงผลกระทบทางการเมืองของงานชิ้นนี้ แต่มองจากทัศนะของวิธีการทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมกรรมพิเป็นงานที่มีลักษณะที่อยู่ในลัทธิแก้ (revisionist)

ลัทธิแก้ของนิธียังรุกเข้าไปในบริเวณที่เป็นของสงวนของประวัติศาสตร์แบบเก่า นั่นคือประวัติศาสตร์การเมือง การตัดสินใจที่จะศึกษา พระมหากษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ ของประวัติศาสตร์ไทยสองพระองค์ คือ สมเด็จพระนารายณ์มหาราช (1656-1688) และสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช (1767-1782) ไม่ใช่เรื่องบังเอิญในการนำเสนอผู้นำที่คนไทยเรียกว่า สมเด็จพระนารายณ์มหาราช ถูกวาดภาพว่าเป็นเพียงสัตว์การเมืองเหมือนคนอื่น ๆ ความรักบ้านเมืองของพระองค์ที่เป็นคุณลักษณะเด่นในประวัติศาสตร์แบบเก่าถูกทำลายลงจนหมด ชาวฝรั่งเศสที่เข้ามาอยู่ในราชสำนักของพระองค์มิใช่เพื่อมาถ่วงดุลกับชาวดัตช์ แต่เพื่อมาต้านแรงกดดันของขุนนางไทยที่มีต่อองค์พระมหากษัตริย์ พระมหากษัตริย์ผู้เป็นนักการทูตที่ยิ่งใหญ่ถูกแสดงให้เห็นว่า พระองค์เป็นนักการทูตเพื่อผลประโยชน์ของตัวเอง ในขณะที่เดียวกัน การปฏิวัติ ปี ค.ศ. 1688 ก็มีชบวนการรักษาบ้านเมืองต่อต้านคนฝรั่งเศสหรือการทรยศต่อพระมหากษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ แต่เป็นเพียงการต่อสู้เพื่ออำนาจภายในราชสำนักเท่านั้น<sup>20</sup> เรื่องราวของ พระเจ้าตากสิน เป็นสิ่งที่ยังได้เถียงกันอยู่เพราะพระราชประวัติของพระองค์มีลักษณะไม่ปกติ การพ้นจากตำแหน่งของพระองค์ยังคงเป็นปริศนาอยู่ และมีผลกระทบต่อความชอบธรรมของผู้ก่อตั้งราชวงศ์ต่อมา นิพุดถึงประเด็นเหล่านี้ แต่ในขณะเดียวกันก็สามารถหลีกเลี่ยงข้อโต้แย้งทั้งหมดได้ ถือเป็นกรณีวิเคราะห์ระบบการเมืองและพลังทางการเมืองในช่วงปลายอยุธยา ช่วงการขึ้นและการตกจากอำนาจของพระเจ้าตากสิน การศึกษาดังกล่าวได้ก่อให้เกิดข้อโต้แย้ง แต่ก็ไม่ได้สร้างความพอใจให้แก่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง อย่างไรก็ตาม ความสนใจของคนที่มีต่อประเด็นปัญหานี้ ได้ทำให้นิธเามาใช้เพื่อแสดงให้เห็นว่า จะเขียนประวัติศาสตร์การเมืองได้อย่างไร และเขาทำได้อย่างวิเศษ วิธีการประวัติศาสตร์แบบวิพากษ์ของนิธเอนในการสำรวจและศึกษาหลักฐานที่มีความสลับซับซ้อนอย่างมาก ข้อเสนองของเขาเกิดขึ้นเสมือนกับว่าไม่ได้ใช้ทฤษฎีอะไรในการวิเคราะห์<sup>21</sup> ประวัติของพระเจ้าตากสินอยู่ในบริบททางสังคมการเมืองที่ถูกต้อง เป็นงานชิ้นเอก แต่ปรากฏว่างานเขียนนี้แทบจะไม่ได้ก่อให้เกิดวิวาทะขึ้นเลย ความรู้ของผู้เขียนและผลงานที่ออกมาได้ทำให้มีลักษณะสมบูรณ์ในตัวเอง

### อดีตในทัศนะของนักวิชาการฝ่ายซ้าย

ในขณะที่นิธเอนทำทางประวัติศาสตร์นิพนธ์แบบเก่าด้วยการเล่นบทบาทเข้ามาคนเดียว ซึ่งเป็นวิธีการของนักประวัติศาสตร์ การวิพากษ์อย่างเป็นระบบได้เกิดขึ้นในหมู่นักเศรษฐศาสตร์ไทย ประวัติศาสตร์มาร์กซิสต์ในช่วงทศวรรษ 1950 ได้ดึงใจให้นักวิชาการกลุ่มหนึ่งทำงานประวัติศาสตร์

ฝ่ายซ้าย เพื่อท้าทายประวัติศาสตร์การเมืองแนวราชวงศ์และแนวชาตินิยม งานของกลุ่ม *เศรษฐศาสตร์การเมือง* ได้ถูกกล่าวถึงไว้ในที่อื่นแล้ว<sup>22</sup> ผู้เขียนจะพูดถึงแต่เฉพาะคุณูปการของพวกเขาในการสร้างอดีตใหม่

ปัญหาสำคัญที่นักวิชาการกลุ่มนี้พยายามจะหาคำตอบคือ เหตุใดประเทศไทยจึงยังคงด้อยพัฒนา คำถามนี้นำไปสู่การศึกษาว่าทำไมสังคมดั้งเดิม โดยเฉพาะอย่างยิ่งระบบศักดินาของไทยจึงขัดขวางต่อการพัฒนา<sup>23</sup> ประวัติศาสตร์แบบเก่าไม่ช่วยตอบคำถามนี้มากนัก หัวใจที่สำคัญของความพยายามอันนี้คือ การวิเคราะห์รูปแบบของสังคมไทย คำถามคือ *ประเทศไทย* เป็นสังคมกึ่งอาณานิคมกึ่งศักดินา หรือว่าเป็นทุนนิยมแบบพึ่งพา หรือเป็นสังคมกึ่งศักดินากึ่งทุนนิยมหรือสังคมแบบตะวันออก<sup>24</sup> ปัญหาไม่ใช่เพียงแค่ว่าความขัดแย้งในการหาคำมาใช้ แต่เป็นเรื่องจริงจังเพราะเชื่อกันว่า คำที่เลือกใช้นั้นเป็นตัวแทนความเป็นจริงของรูปแบบสังคมไทย ซึ่งหมายถึงความสัมพันธ์ทางชนชั้น คุณลักษณะของรัฐไทย ยุทธศาสตร์ และยุทธวิธีที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมหรือการปฏิวัติ ความล้มเหลวในการหาความจริงในแง่ของการหารูปแบบการวิเคราะห์ที่ถูกต้องซึ่งเข้ากับประเทศไทย มิใช่เป็นเรื่องทางวิชาการเท่านั้น

กลุ่มเศรษฐศาสตร์การเมืองในขณะนั้น ประกอบไปด้วยนักวิชาการที่มีความสนใจในประเด็นที่เกี่ยวข้องอย่างน้อย 3 หรือ 4 เรื่อง<sup>25</sup> งานโดยฉัตรทิพย์ นาถสุภา และ สานุกิจย์ ที่เสนอในการประชุมวิชาการเรื่อง *ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ* ซึ่งมีได้เกิดขึ้นบ่อยๆ ส่งผลกระทบต่ออย่างทันทีทันใดในช่วงปี ค.ศ. 1977-1980 พวกเขาเสนอว่า รูปแบบสังคมแบบศักดินาของสังคมไทยในอดีตเปลี่ยนไปน้อยมาก แม้กระทั่งช่วงหลังปี ค.ศ. 1855 เมื่อสยามตกลงที่จะเปิดตลาด ทั้งนี้ เพราะรัฐผูกขาดสินค้าหลักและยังควบคุมปัจจัยการผลิตสำคัญ ซึ่งทำให้กรรมสิทธิ์ที่เป็นอิสระไม่สามารถพัฒนาขึ้นมาได้ กรรมสิทธิ์ท้องถิ่นซึ่งส่วนใหญ่ได้แก่ชาวจีน มีบทบาทเป็นส่วนหนึ่งของระบบราชการ หรือไม่ก็เป็นส่วนหนึ่งของทุนนิยมตะวันตก ในทัศนะของ *สำนักฉัตรทิพย์* ความไม่ปกติของความสัมพันธ์ทางชนชั้นเป็นหัวใจสำคัญต่อความด้อยพัฒนาของทุนนิยมไทย<sup>26</sup>

*สำนักฉัตรทิพย์* แตกต่างไปจากประวัติศาสตร์ราชวงศ์และประวัติศาสตร์ชาตินิยม ตรงที่ได้ก้าวเข้าไปในสาขาประวัติศาสตร์ด้วยการศึกษาเรื่องใหม่ๆ และยังใช้วิธีการที่ไปไกลกว่าที่จิตรใช้ใน *โฉมหน้าศักดินาไทย* ยิ่งไปกว่านั้น ในขณะที่งานของจิตรก่อให้เกิดการโต้เถียง และมีลักษณะทางการเมืองสูง งานของ *สำนักฉัตรทิพย์* ก็มีความเป็นระบบ และมีความเป็นวิชาการสูง แต่ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่า จะไม่มีความเป็นการเมืองในทันทีทันใด อดีตของไทยเป็นเรื่องของการผลิตชนชั้นทางเศรษฐกิจ เจ้าภาษี กรรมสิทธิ์ นายทุน ระบบการถือครองที่ดิน และอื่นๆ รัฐของระบบกษัตริย์ที่เต็มไปด้วยวิปริตกลายเป็นสิ่งที่ผูกขาด แสวงหาผลประโยชน์โดยแอบแฝง กาฝาก และเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนา พระราชพงศาวดารต้องหลีกเลี่ยงให้แก่อักษรในหोजดหมายเหตุ ซึ่งได้ถูกละเลยมาตลอดเพื่อหาหลักฐานที่เกี่ยวกับธุรกิจ ภาษี การส่งสินค้า และสินค้า การแบ่งยุคสมัยประวัติศาสตร์ตามเกณฑ์ของราชวงศ์และกษัตริย์ ไม่เพียงแต่ถูกปรับแต่ถูกเลิกใช้ หันมา



เป็นการแบ่งยุคทางประวัติศาสตร์ที่ขึ้นกับวิถีการผลิต และรูปแบบของระบบเศรษฐกิจสังคม วิศวกรรมทั้งหลายแห่งของกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ถูกโยนทิ้งอย่างไม่แยแส โดยมองว่ายุคก่อน ปี ค.ศ. 1855 เป็นสังคมแบบศักดินาหรือแบบวิถีเอเชียที่หยุดนิ่ง ไม่มีการเปลี่ยนแปลง ที่สำคัญกว่านั้น อดีตของประเทศไทยไม่รุ่งโรจน์อีกต่อไป ไม่มีอะไรที่จะต้องสรรเสริญเยินยอ อดีตของประเทศไทยเป็นเรื่องของการชูดรีด การขัดขวาง (ต่อความจริง) และเป็นต้นตอของปัญหาสังคมในปัจจุบัน

ปฏิกิริยาตอบโต้เกิดขึ้นกับ *สำนักฉัตรทิพย์* โดยทันควัน ซึ่งต่างไปจากสิ่งที่เกิดขึ้นกับนิธิที่น่าสนใจคือ ประเด็นการโต้แย้งอยู่ที่ระเบียบวิธีมากกว่าข้อกล่าวหาว่า เป็นการบ่อนทำลายประวัติศาสตร์ คำถามคือ การวิจัยทางประวัติศาสตร์ควรจะถูกนำด้วย *ทฤษฎี* หรือ ควรจะมาจากหลักฐาน และ *ความเป็นจริงในเชิงประจักษ์* ถ้าพูดอย่างเป็นธรรมแล้วไม่มีใครยึดถือแนวใดแนวหนึ่งอย่างสุดโต่งและคำถามก็มีความชอบธรรมในเชิงวิชาการ แต่นัยของคำวิจารณ์ก็เป็นสิ่งที่เห็นได้ชัด ในทัศนะของข้าพเจ้า *สำนักฉัตรทิพย์* ผิดตรงที่อาศัยทฤษฎีมาร์กซิสต์ และทฤษฎีวิถีการผลิตแบบเอเชียมากเกินไป แต่บางทีสิ่งนั้นอาจจะเป็นจุดแข็งของสำนักนี้และมีใจจุดอ่อนดังเช่นที่ *เรโนลด์* ได้ชี้ให้เห็น

นักประวัติศาสตร์รุ่นใหม่ใช้การวิเคราะห์ทางสังคมแบบมาร์กซิสต์ เพื่อเป็นเครื่องต้นให้พงศาวดาร และเอกสารประวัติศาสตร์ หลุดออกไปจากการสร้างนิทานของฝ่ายกษัตริย์ และชาตินิยม สังคมถูกมองว่ามีความเป็นตัวตน เป็นระบบมากขึ้นทุกที (นักประวัติศาสตร์ไทย) ได้โจมตีทฤษฎี *วิบุรุษ* ของประวัติศาสตร์ เพื่อที่จะหาเหตุผลทางประวัติศาสตร์ที่มีความสลบซับซ้อนและมีที่มาจากเศรษฐกิจการเมืองของประเทศ<sup>27</sup>

ทฤษฎีตะวันตกถูกปรับให้เข้ากับสถานการณ์ของไทย ได้ทำให้นักวิชาการเหล่านี้สามารถสร้างอดีตขึ้นมาใหม่ และสามารถเปลี่ยนแปลงภาษาของวาทกรรมทางประวัติศาสตร์ไทย<sup>28</sup> ฉัตรทิพย์ได้ตอบโต้ข้อวิพากษ์ที่เกี่ยวกับการใช้ทฤษฎีของเขา โดยการยืนยันคุณค่าของวิธีการศึกษานี้ และส่งเสริมให้นักประวัติศาสตร์ใช้ทฤษฎีให้มากขึ้น<sup>29</sup>

การทำลายต่ออดีตแบบเอเชียของฉัตรทิพย์ ไม่ได้จากประวัติศาสตร์แบบเก่า แต่มาจากการวิเคราะห์แบบมาร์กซิสต์อีกกระแสหนึ่ง และมาจากนิทพวงมาร์กซิสต์อีกกระแสหนึ่ง สามารถปฏิเสธการวิเคราะห์ในเชิงกึ่งศักดินา กึ่งเมืองขึ้น ซึ่งฉัตรทิพย์และคนอื่นๆ เชื่อได้อย่างน่าเชื่อถือ<sup>30</sup> ในขณะที่เดียวกัน ข้อเสนอเรื่องวัฒนธรรมกรรมพีของนิธิก็เป็นการวิวาทะกับฉัตรทิพย์ด้วย กล่าวโดยสรุปข้อโต้แย้งของนิธิคือ กรุงเทพฯ และบริเวณภาคกลางมีพลวัต (ของการเปลี่ยนแปลง) อย่างสูงมาตั้งแต่ก่อนปี ค.ศ. 1855 แล้ว กรรมพีที่ก่อนสมัยทุนนิยมได้มีอยู่และได้มีพัฒนาการมาแล้ว บทบาทของ ค.ศ. 1855 คือ มาเปลี่ยนแปลงพัฒนาการของกรรมพีไทย การทำลายจาก 2

ทิศทางการทำให้เกิดความไม่แน่ใจต่อสังคมแบบเอเชียของจักรทิพย์แต่ประวัติศาสตร์แบบที่ทำมาก็ยังคงอยู่ต่อไป

ปัญหาอีกอันหนึ่งที่นักวิชาการฝ่ายซ้ายยกเป็นประเด็นคือ การจัดประเภทรัฐไทย นิธิได้ตั้งข้อสังเกตไว้เมื่อวิจารณ์ *สำนักดำรงราชานุภาพ* ว่า ประวัติศาสตร์แบบเก่ามองไม่เห็นวิวัฒนาการรัฐจนกระทั่งปลายศตวรรษที่ 19 อย่างไรก็ตาม ในวาทกรรมของมาร์กซิสต์นั้นรัฐไทยได้มีวิวัฒนาการมาก่อนปลายศตวรรษที่ 19 ในหลายรูปแบบขึ้นอยู่กับการเปลี่ยนแปลงในวิถีการผลิต<sup>31</sup> และบางครั้งลักษณะทางการเมืองของรัฐก็เป็นตัวกำหนดรูปแบบสังคม<sup>32</sup> ถ้าเราดูความขัดแย้งที่เกี่ยวกับรูปแบบสังคมตั้งแต่ ค.ศ. 1855 แล้วจะพบว่า คำถามที่เกี่ยวข้องกับประเภทของรัฐในช่วงเวลาเดียวกันก็ยังหาข้อสรุปไม่ได้เช่นกัน ในขณะที่พวกมาร์กซิสต์ให้ความสนใจกับคำที่จะแสดงออกซึ่งความเป็นจริงได้ดีที่สุด การศึกษาเกี่ยวกับรัฐไทยได้เติบโตขึ้นทั้งภายในและภายนอกวาทกรรมของมาร์กซิสต์ ตั้งแต่นั้นมาความสนใจในเรื่องนี้ก็ยังไม่ได้หมดไป นักวิชาการที่ค้นคว้าในประเด็นนี้ได้ทำสิ่งเดียวกับ *สำนักจักรทิพย์* คือ การนำเอาความคิดวาทกรรมทางประวัติศาสตร์มาจากงานมาตรฐานตะวันตก เช่นโดย เออเนสต์ ลาคเลา หลุยส์ อัลธุสเซร์ พูลันท์ซาส เพอร์รี แอนเดอร์สัน และสำนักแฟรงค์เฟิร์ต ตัวอย่างเช่นคำว่า *สมบูรณาญาสิทธิราชย์* เป็นคำที่เกิดขึ้นในต้นศตวรรษที่ 19 มีความหมายถึงระบบ absolute monarchy แต่คำนี้หมายความว่าอะไร ประวัติศาสตร์นิพนธ์เก่ามีความไม่เป็นประวัติศาสตร์ตรงที่ เหมาสรุระบบการปกครองแบบดั้งเดิมก่อน ค.ศ. 1932 ว่าเป็นสมบูรณาญาสิทธิราชย์ นักประวัติศาสตร์ผู้หนึ่งได้อาศัยแนวความคิดเรื่องรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของ เพอร์รี แอนเดอร์สัน มาให้คำอธิบายที่ชัดเจนยิ่งขึ้นว่า หมายถึงระยะเวลาที่รัฐไทยแบบเก่า (ancient regime) สามารถเข้าไปควบคุมเหนือดินแดนและประชากร โดยไม่ถูกต่อต้านจากขุนนาง นั่นคือเริ่มจากปลายศตวรรษที่ 19 จนถึงต้นศตวรรษที่ 20 เท่านั้น<sup>33</sup> ในช่วง 20 ปีที่ผ่านมาประวัติศาสตร์ของอาณาจักรไทยที่ว่าด้วยเมืองหลวงสามเมืองที่ตกทอดกันมา เริ่มพลิกทางให้แก่รัฐที่เกี่ยวข้องกับชนชั้น รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ รัฐแบบเอเชีย ตลอดจนจนถึง ไตรลักษณ์รัฐ เมื่อไม่นานมานี้<sup>34</sup>

วิวาทะเรื่องรัฐและรูปแบบสังคมเข้มข้นมากขึ้นเรื่อยๆ ในขณะที่ขบวนการฝ่ายซ้ายเริ่มอ่อนแรงลง บางทีอาจจะเป็นเพราะว่าวิวาทะไปทำให้เกิดวิกฤตการณ์ เพราะยังมีวิวาทะมากขึ้นเพียงใด ปัญหาที่ยังมีความสลับซับซ้อนมากขึ้นเพียงนั้น และทำให้ฝ่ายซ้ายมีความไม่มั่นใจในความคิดของยุทธศาสตร์ของตนมากขึ้นเท่านั้น วิวาทะนี้ยุติลงโดยไม่มีข้อสรุปใดๆ ทั้งสิ้น และไม่มีใครพยายามจะหาข้อสรุป สิ่งที่เราได้เห็นในปัจจุบันทำให้วิวาทะใน 10 ปีที่ผ่านมา ดูเหลวไหลไร้สาระยิ่งขึ้น เพราะเห็นได้ชัดแล้วว่า ในกระแสการเติบโตทางเศรษฐกิจในปัจจุบัน ประเทศไทยมีรูปแบบสังคมแบบทุนนิยม ถ้าเป็นเช่นนี้ก็หมายความว่ารัฐศักดินาและกระฎุมพีพึ่งพา ไม่ได้เป็นตัวขัดขวางทุนนิยมไทย และทิศทางการพัฒนาที่ไม่ได้เปลี่ยนแปลงมาตั้งแต่ปี ค.ศ. 1855 ใช่หรือไม่ คุณลักษณะ กิ่ง ทั้งหลายถูกแทนที่โดยทุนนิยมที่แท้จริงเมื่อใด และอย่างไร แน่นนอนที่งานประวัติศาสตร์ที่นักวิชาการฝ่าย

ซ้ายได้ทำมายังคงเป็นที่ต้องการต่อไป ถึงแม้ว่าจะได้กลายสภาพเป็นงานวิชาการล้วนๆ โดยไม่มีภารกิจทางการเมือง

### การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ในช่วงก่อนประวัติศาสตร์

ภูมิทัศน์ของอดีตไทยได้ถูกเปลี่ยนไปอย่างมากที่สุดโดยงานของ ศรีศักร วัลลิโภดม ซึ่งนำเสนอมาอย่างต่อเนื่องมาตั้งแต่ปี ค.ศ. 1966 และได้มีอิทธิพลเพิ่มขึ้นอย่างช้าๆ วิธีการและความคิดของ ศรีศักรดูเหมือนจะไม่ช่วยให้เกิดปฏิกิริยา แต่ที่จริงแล้วศรีศักรได้ประจันหน้ากับประวัติศาสตร์แบบเก่ามาเป็นเวลานาน คุณูปการของศรีศักรมีผลในการเปลี่ยนภูมิทัศน์ของอดีตไทย ในช่วงก่อนที่มันจะกลายมาเป็น *ไทย* ในความหมายแบบเดิม

ในวาทกรรมแบบชาติและราชวงศ์ อดีตของ *ไทย* เริ่มจากสุโขทัยในศตวรรษที่ 13 ตามมาด้วยอาณาจักรอยุธยา ธนบุรี และกรุงเพทฯ ก่อนสุโขทัยมีคนไทยในอาณาจักรน่านเจ้า ตอนใต้ของจีนและอีกหลาย ๆ อาณาจักรที่ยังไม่มีอำนาจอธิปไตยเป็นของตนเอง ที่จริงแล้วประวัติศาสตร์แบบเก่าเคยเชื่อว่าชนชาติไทยอยู่ในกระบวนการของการโยกย้ายถิ่นฐานขนาดใหญ่จากทางตอนใต้ของจีน และอดีตยุคก่อนสุโขทัยก็คือว่า เป็นยุคก่อนประวัติศาสตร์ของคนไทย หรือประวัติศาสตร์ยุคก่อนไทย การโยกย้ายถิ่นฐานเป็นเรื่องใหญ่โตมหึมา ยุคหลังสุโขทัยเป็นเรื่องของอาณาจักรที่เกิดขึ้นต่อเนื่องกันมา เมื่อเอาภาพรวมเข้าด้วยกันแล้ว เราจะเห็นอดีตของไทยเป็นการเคลื่อนที่ของชนชาติที่ยิ่งใหญ่ที่เป็นเส้นตรง จากเวลาและสถานที่ของเชื้อชาติอื่นๆ มาสู่เวลาและสถานที่ของการเกิดขึ้นของชนชาติที่มีอธิปไตยของตนเอง

ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1966 เป็นต้นมา ศรีศักรได้เสนออย่างต่อเนื่องว่า มีประวัติศาสตร์ของสุโขทัยก่อนอาณาจักรสุโขทัย และมีประวัติศาสตร์ของอยุธยาก่อนอาณาจักรอยุธยา นั่นคือ อดีตของบริเวณซึ่งในปัจจุบันประกอบขึ้นเป็นตัวตนทางภูมิศาสตร์ของประเทศไทย ก่อนที่บริเวณเหล่านี้จะกลายเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ไทย *อย่างแท้จริง* ศรีศักรปฏิเสธประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ และมองว่าคนและวัฒนธรรมในดินแดนที่เป็นสยามนั้น มีความเป็นไทยมากหรือน้อยพอๆ กับคนไทยในปัจจุบัน<sup>35</sup> พวกเขาเป็น *ชาวสยาม* คำซึ่งศรีศักรพอใจใช้เพราะมันไม่บ่งถึงชาติพันธุ์ โดยเน้นอยู่เสมอว่า เขาเขียนประวัติศาสตร์ของ *สยามประเทศ* และไม่ใช่ประวัติศาสตร์ *ไทย* ซึ่งเป็นประวัติศาสตร์ของเชื้อชาติ<sup>36</sup> ศรีศักรต่อต้านความพยายามที่จะหาที่มาของคนไทยในปัจจุบันจากเชื้อชาติไท และที่สำคัญไปกว่านั้นได้เสนอว่า คนไทยประกอบไปด้วยเชื้อชาติต่างๆ มาผสมกัน การพูดถึงเชื้อชาติไทยเป็นเรื่องเสียเวลา<sup>37</sup> คนและวัฒนธรรมในดินแดนที่เป็นประเทศไทยในปัจจุบันคือ บรรพบุรุษของคนไทย

ดังนั้นในทัศนะของศรีศักรการศึกษาถึงอดีตของสยามจึงต้องเป็นการศึกษาเรื่องการตั้งถิ่นฐานและพัฒนาการ ไม่ใช่เรื่องการโยกย้ายถิ่นฐานและการสร้างตัวตน มีการตั้งถิ่นฐานและเมืองเป็นจำนวนมากในอดีตก่อนศตวรรษที่ 13<sup>38</sup> ก่อนการมีตัวตนทางภูมิศาสตร์ที่เป็นประเทศไทยในปัจจุบัน

และก่อนการเกิดอีสานหรือภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยในปัจจุบัน บริเวณนี้ซึ่งนักประวัติศาสตร์มองว่าไม่เคยมีประวัติศาสตร์ จนกระทั่งในช่วง 200-300 ปีที่ผ่านมา นั้น อาจเป็นที่ตั้งที่สำคัญที่สุดของอารยธรรมในภูมิภาคนี้<sup>39</sup> นอกจากนั้นศรีศักรยังเสนอว่า สุโขทัยก่อนที่จะเป็นอาณาจักรไทยนั้น มีการก่อตั้งโดยคนที่มาจากบริเวณเวียงจันทน์-สกลนคร ก่อนที่เวียงจันทน์จะกลายเป็นอาณาจักรล้านช้างหรือประเทศลาวเสียอีก<sup>40</sup>

ดังนั้นอดีตของสยามในทัศนะนี้ จึงไม่ใช่การอพยพของเชื้อชาติหนึ่งออกมาจากอาณาบริเวณและมีติเวลาของเชื้อชาติอื่น และไม่ใช่การสืบต่อทางการเมืองที่เป็นเส้นตรงจากสุโขทัยมายังกรุงเทพฯ แต่มันเป็นกระบวนการวิวัฒนาการปฏิสัมพันธ์ของสังคมมนุษย์และมนุษย์กับสภาพแวดล้อมจากการตั้งถิ่นฐานในตอนต้นในยุคก่อนประวัติศาสตร์ ไปสู่ชุมชนขนาดเล็ก เมือง หน่วยทางการเมืองและอาณาจักร จากการล่าสัตว์และเก็บเกี่ยวผลผลิตตามธรรมชาติ มาสู่เกษตรกรรมและการค้าจากอาณาจักรเล็กๆ มาสู่ความสัมพันธ์ทางสังคมที่ซับซ้อนขึ้น และกระบวนการดังกล่าวได้เกิดขึ้นในที่ต่างๆ นับเป็นร้อยๆ แห่งพร้อมๆ กัน อดีตของไทยเป็นเรื่องของคนหลายกลุ่มและมีความหลากหลายมาตั้งแต่เริ่มต้น ถ้าหากเราจะลองจินตนาการอดีตของสยามในรูปของแผนที่ คงจะต้องเป็นแผนที่ทางการเมืองจำนวนหนึ่งของตัวตนทางภูมิศาสตร์ไทย ที่ข้าพเจ้าได้แสดงไว้ในที่อื่น<sup>41</sup> แต่ถ้าจะจินตนาการอดีตของสยามตามทัศนะของศรีศักร ก็จะต้องเป็นแผนที่ภูมิประเทศทางประวัติศาสตร์ที่แสดงชายฝั่ง แนวภูเขา หุบเขา ที่ราบสูง ป่าดั้งเดิม และที่มีการหักล้างทางพง กำแพงหรือ คูคลอง แม่น้ำ และเส้นทางการค้า ซึ่งจะเหมือนรูปถ่ายทางอากาศ ที่ศรีศักรมักจะเอามาแสดงก่อนจะเริ่มเสนอความคิดของเขา

ในฐานะนักมานุษยวิทยาโบราณคดี ศรีศักรใช้วิธีการที่ *ติดดิน* การเสนอเรื่องราวของเขามักจะเริ่มต้นด้วยภูมิศาสตร์ สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ และเงื่อนไขที่ทำให้เกิดการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ นอกจากนั้น ยังเป็นนักวิชาการคนแรกๆ ที่ผลักดันให้เกิดการยอมรับตำนานซึ่งเป็นเรื่องเล่าขานหรือนิทานว่าเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ หลังจากที่ต้องสู้มาหลายปีความพยายามของศรีศักรก็เริ่มส่งผล และความคิดนี้เริ่มแผ่ขยายอิทธิพลอย่างช้าๆ โดยไม่ก่อให้เกิดการโต้แย้ง หรือมิได้ก่อให้เกิด *สำนัก* ที่มีลักษณะชัดเจน<sup>42</sup>

ที่จริงแล้วศรีศักรมีสถาบันอย่างยอดเยี่ยมมากกว่านักวิชาการคนอื่นๆ ที่ทำให้สามารถเผยแพร่ความคิดติดต่อกันเป็นเวลานาน ในประการแรก เป็นผู้ก่อตั้งและเป็นบรรณาธิการนิตยสารหนึ่งใน 2 ฉบับสาขาประวัติศาสตร์คือ *เมืองโบราณ* (เริ่มพิมพ์เมื่อปี ค.ศ. 1974) และแพร่หลายอยู่ในนิตยสารอีกฉบับหนึ่งซึ่งเป็นที่นิยมมากกว่าคือ *ศิลปวัฒนธรรม* (เริ่มพิมพ์ปี ค.ศ. 1979) บรรดาบทความที่ปรากฏในเมืองโบราณ ได้แก่งานศึกษาที่เกี่ยวกับอีสาน งานเขียนของบิดาของเขาซึ่งเป็นผู้บุกเบิกและสนับสนุนค่าของตำนานรวมถึงงานนับไม่ถ้วนที่เกี่ยวกับการขุดค้นและความรู้เกี่ยวกับเมืองโบราณ และที่ตั้งทางประวัติศาสตร์ทั่วทั้งตัวตนทางภูมิศาสตร์ของประเทศไทย ในบรรดาประเด็นถกเถียงที่ทำให้ศิลปวัฒนธรรมมีชื่อเสียงคือ ข้อเสนอที่ทำทนายว่า “สุโขทัยมิใช่เมืองหลวงแห่งแรกของไทย”<sup>43</sup>

และเรื่องราวของอยุธยาก่อนที่จะเป็นเมืองหลวง สุจิตต์ วงษ์เทศ บรรณาธิการของศิลปวัฒนธรรม ซึ่งได้ทำงานร่วมกับศรีศักรอย่างใกล้ชิด ตั้งแต่สมัยที่เขาช่วยกันตั้งชมรมท่องเที่ยวโบราณคดีในมหาวิทยาลัย และ สุจิตต์ก็เป็นผู้ส่งเสริมความคิดของศรีศักรมาโดยตลอด ในประการที่ 2 นักวิชาการคนหนึ่งที่ศรีศักรมีส่วนในการวางฐานทางปัญญาคือ ธิดา สาระยา เป็นนักประวัติศาสตร์ที่มีชื่อเสียงอีกผู้หนึ่ง ซึ่งมีผลงานที่มีอิทธิพลไม่น้อยไปกว่าของศรีศักร ธิดาเป็นพลังสำคัญที่อยู่เบื้องหลังความสนใจที่มีต่อประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ซึ่งจะได้กล่าวถึงต่อไป แต่งานชิ้นเอกของธิดาเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับรัฐโบราณในประวัติศาสตร์ยุคแรกของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้<sup>44</sup> ในประการที่ 3 ศรีศักรเป็นคนแรกๆ ที่ใช้การเดินทางท่องเที่ยวเป็นวิหาคำความรู้ ก่อนที่การท่องเที่ยวไปตามที่ตั้งทางประวัติศาสตร์จะกลายเป็นธุรกิจที่ประสบความสำเร็จ ถึงแม้จะเดือนและวิจารณ์ถึงอันตรายที่ธุรกิจจะนำมาสู่ที่ตั้งทางประวัติศาสตร์ และต่อนโยบายของรัฐในเรื่องเหล่านี้ แต่ก็ไม่เคยปฏิเสธคุณค่าของการท่องเที่ยว และศรีศักรอาจจะเป็นนักวิชาการที่มีชื่อเสียง มีความรู้มากที่สุดคนหนึ่งในธุรกิจนี้ ถ้าหากว่าความคิดของเขาจะฟังดูไม่เป็นการทำทนาย และไม่น่าสนใจในปัจจุบัน นั่นก็เป็นสัญญาณว่า ความคิดของเขาอาจได้กลายมาเป็นความรู้แบบเก่าขึ้นมาอีกอันหนึ่งแล้วก็ได้

### อาณาบริเวณที่เป็นข้อโต้แย้งของประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

ความสนใจในประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่เพิ่มขึ้น เป็นผลที่เกิดขึ้นจากทัศนคติของศรีศักรที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ว่า มีหลายศูนย์มิใช่ศูนย์เดียวและก็ได้ไม่ได้เป็นเส้นตรงด้วย กระแสความสนใจในประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เป็นปรากฏการณ์ที่มีความสำคัญมากที่สุดในวงวิชาการทางประวัติศาสตร์ในทศวรรษที่ 1980 จากการสำรวจของข้าพเจ้าซึ่งไม่ค่อยจะสมบูรณ์นักพบว่า ในช่วงปี ค.ศ. 1978 ถึง 1991 ได้เกิดมีการประชุมทางวิชาการที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในจังหวัดต่างๆ อย่างน้อย 32 จังหวัด ในประเทศไทยที่มี 72 จังหวัด<sup>45</sup> นักวิชาการจากกรุงเทพฯ มักจะเข้าไปมีส่วนร่วมและมีบทบาทสำคัญ ตัวอย่างเช่น ศรีศักรไปพูดในที่ประชุมวิชาการมากกว่า 20 แห่ง และตามมาด้วยประเสริฐ อนุคร ธิดา สาระยา และ นิธิ แต่ศรีศักรมิใช่เหตุผลเดียวที่อยู่เบื้องหลังความรุ่งเรืองของประวัติศาสตร์ท้องถิ่น จะได้เห็นว่ากระแสหลักในประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ยังห่างไกลจากที่ศรีศักรคาดหวัง ความรุ่งเรืองของประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เป็นการผสมผสานของปัจจัยหลายตัวด้วยกัน และผลกระทบนั้นไปไกลเกินกว่าความรู้ทางวิชาการในสาขาประวัติศาสตร์

ความเป็นมาของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในประเทศไทยเป็นเรื่องสลับซับซ้อน เชียงใหม่เริ่มจัดสัมมนาเรื่องประวัติศาสตร์ของตนมาตั้งแต่ปี ค.ศ. 1966 แล้ว ซึ่งเกี่ยวข้องกับการตั้งมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จากนั้นเป็นต้นมาวิชาที่ว่าด้วยประวัติศาสตร์เชียงใหม่ ได้ถูกบรรจุไว้ในหลักสูตร อย่างไรก็ตาม เหตุการณ์ 14 ตุลาคม ได้สร้างแรงสั่นสะเทือนซึ่งนำไปสู่การเกิดประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในประการแรก ปัญญาชนท้องถิ่นทั่วประเทศได้แสดงความสนใจ ในเอกลักษณ์ของภูมิภาคและท้องถิ่นมาตลอด มีการผลิตงานด้านตัวอักษรและงานเขียนเกี่ยวกับบรรณกรรมท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง

การลุกฮือขึ้นทั่วประเทศไม่เพียงแต่ไปกระตุ้นสำนึกทางการเมือง แต่ได้ช่วยส่งเสริมให้เกิดสำนึกในเอกลักษณ์ของท้องถิ่นด้วย<sup>46</sup> ในประการที่ 2 ประวัติศาสตร์แบบใหม่ของ จิตร ภูมิศักดิ์ ได้ส่งแรงบันดาลใจให้นักวิชาการเป็นจำนวนมาก ตรวจสอบประวัติศาสตร์ของสามัญชน ของมวลชน และจากเบื้องล่าง<sup>47</sup>

ในที่สุดแล้ว แรงผลักดันทำให้เกิดการสร้างความเป็นสถาบัน ให้แก่ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ได้มาจากแหล่งที่นึกไม่ถึงคือ *กระทรวงศึกษาธิการ* ซึ่งได้ทำการปฏิรูปการศึกษาหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม ผลของการลุกฮือใน ค.ศ. 1973 กระทบต่อการศึกษารุนแรงกว่าส่วนอื่นๆ ไม่เพียงแต่ได้เกิดเสียงเรียกร้องให้ฉีกหลักสูตรโรงเรียนทั้งทั้งหมด ให้เผาวรรณกรรมแบบดั้งเดิมซึ่งมอมเมาประชาชน และให้เพิ่มการมีส่วนร่วมของเด็กนักเรียน แต่นักวิชาการก็ยังได้เข้ามาผลักดันให้เกิดการปฏิรูประบบการศึกษาอีกด้วย ประเด็นปัญหาหลักอันหนึ่งคือการกระจายอำนาจในหลักสูตรและการส่งเสริมความคิดที่ว่า คนท้องถิ่นควรจะมีชีวิตตัวเองและประวัติศาสตร์ของตน ถึงแม้ว่าการสังหารในเหตุการณ์ 6 ตุลาคม ในปี ค.ศ. 1976 และการมีรัฐบาลขวาจัดทำให้การปฏิรูปหยุดชะงัก และความคิดนี้ไม่ได้ได้รับการปฏิบัติตาม แต่การศึกษาท้องถิ่นได้กลายมาเป็นส่วนหนึ่งของแผนการศึกษาในปี ค.ศ. 1978 วิชาและตำราใหม่ๆ ถูกสร้างขึ้นในโรงเรียนต่างๆ และกระทรวงศึกษาธิการได้ให้เงินอุดหนุนการก่อตั้งศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดในโรงเรียนฝึกหัดครูท้องถิ่น หรือโรงเรียนมัธยมประจำจังหวัด<sup>48</sup>

ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเกิดจากความพยายามทั้งจากเบื้องล่างและเบื้องบน คือทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติเป็นทั้งทางเลือกใหม่ของฝ่ายซ้ายและโครงการที่รัฐสนับสนุนแต่ฝ่ายต่างก็มีการเมือความสนใจ ความคิด และวิธีการของตนเอง เกิดผลลัพธ์เฉพาะตามที่ต่างฝ่ายต่างคาดหวัง อีก 10 ปีต่อมากระแสก็ยังแรงอยู่ และยังได้แรงกระตุ้นเพิ่มจากการท่องเที่ยว การให้เงินอุดหนุนจากแหล่งภายในและภายนอกแก่การเข้าถึงประวัติศาสตร์ และจากความพยายามของผู้ว่าราชการจังหวัดในกระทรวงมหาดไทยหลายๆ คน ที่พยายามส่งเสริมจังหวัด *ของตน* ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นได้กลายมาเป็นอาณาบริเวณของการแก่งแย่ง ที่ซึ่ง *ศรีศักร* ปัญญาชนท้องถิ่น รัฐไทย และคนอื่นๆ พยายามจะสร้างอิทธิพลของตน โดยที่ไม่มีใครประสบความสำเร็จในการครอบงำอย่างเต็มที่

ธิดา สาระยา พยายามสร้างมโนทัศน์ให้คำจำกัดความ และให้คุณค่าทางการเมืองแก่ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โดยการมองย้อนดูการต่อสู้ของฝ่ายผู้น้อยในการสร้างประวัติศาสตร์ของตนเองในปลายศตวรรษที่ 19 ซึ่งได้แก่งานของ จิตร ภูมิศักดิ์ ในทศวรรษที่ 1950 ธิดาเสนอว่าประวัติศาสตร์ท้องถิ่นยังคงต่อสู้ยึดเยื้อกันต่อไป เนื่องจากเป็นความพยายามที่จะสร้างประวัติศาสตร์ของมวลชน “การลงไปศึกษาประวัติศาสตร์ของสังคมท้องถิ่น ที่มีมวลชนเป็นตัวเคลื่อนไหวคือ ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นหรืออีกนัยหนึ่งประวัติศาสตร์ท้องถิ่นคือ กระบวนการศึกษาประวัติศาสตร์ที่เน้นมวลชน”<sup>49</sup> ในที่นี้ *มวลชน* หมายถึงคน *ชนบท-ท้องถิ่น*<sup>50</sup>

สำหรับธิดาแล้ว ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นทำทลายประวัติศาสตร์กระแสหลัก *อุดมการณ์ทางประวัติศาสตร์ของส่วนกลาง* ซึ่งในทัศนะของธิดา สรุปปัญหาของการศึกษาประวัติศาสตร์ไว้ทั้งหมด

ได้แก่การศึกษาในแง่ประวัติศาสตร์การเมืองมากขึ้นไป การเน้นบุคคลสำคัญ และอดีตที่ไม่มีพลวัต ประวัติศาสตร์ที่ไม่มีบริบทหรือมิติ หรือใช้กระบวนการซึ่งคับแคบในวิธีการ และการเลือกหลักสูตร การแบ่งยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ที่ผิดพลาด โดยใช้เกณฑ์ของการตั้งเมืองหลวงหรือปีการขึ้นครองราชย์ของกษัตริย์ เป็นประวัติศาสตร์ของกษัตริย์ รัฐ และชาติ โดยปราศจากคนสามัญและวัฒนธรรมของพวกเขา<sup>51</sup> ในทางตรงกันข้าม ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของธิดาเป็นประวัติศาสตร์จากข้างล่าง ใช้หลักฐานของชาวบ้าน ให้ความสำคัญแก่มวลชน ความคิดและวัฒนธรรมของชุมชน เป็นประวัติศาสตร์ของหญ้าแพรกของคนที่ไม่เป็นที่รู้จัก ของทหารเลว เป็นประวัติศาสตร์ที่มีชีวิต เพราะสนใจในการมองภาพประวัติศาสตร์ของคน และในบทบาทของประวัติศาสตร์ในวัฒนธรรมในปัจจุบัน รวมถึงวิวัฒนาการของนิทานปรัมปรา เป็นประวัติศาสตร์จากข้างใน จากมุมมองของคนท้องถิ่น โดยไม่ต้องสนใจว่าจะเป็นความจริงหรือไม่<sup>52</sup> ยิ่งไปกว่านั้นนิทานปรัมปราหรือตำนาน ถือว่าเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่มีความชอบธรรม ไม่ใช่แต่เพียงเพราะทำให้มุมมองของท้องถิ่น แต่เป็น *ตำนานแก่น* ซึ่งสามารถใช้เพื่อยืนยันอดีตอันแท้จริงเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐาน<sup>53</sup> และอื่นๆ ได้

สิ่งที่ธิดาทำคืออกรกล่าวถึงคุณสมบัติของประวัติศาสตร์ที่คิดว่าจะจะเป็นและบอกว่าประวัติศาสตร์ท้องถิ่น มีคุณสมบัติเหล่านี้ วิธีการนี้สร้างความสับสนเพราะเอาเรื่องของภูมิศาสตร์และสถานที่ (ชนบท ข้างใน ศูนย์กลาง ท้องถิ่น) มาผสมกับการจัดลำดับทางสังคม (มวลชน ข้างล่าง ส่วนล่าง ประชาชน) คำที่ธิดาเลือกใช้ เช่น *ศูนย์กลาง ความเป็นศูนย์กลาง และ สัญลักษณ์ของศูนย์กลาง* มีความหมายทั้งทางภูมิศาสตร์และทางการเมืองตามลำดับสูงต่ำ ผลก็คือคำว่า *ท้องถิ่น* เป็นคำที่มีความหมายต่างๆ กันไป

แต่ธิดาก็เป็นเพียงกรณีเดียวที่มีการให้คำจำกัดความ ซึ่งมีความหมายหลากหลายเกินไป สำหรับคนอื่นๆ แล้ว ความหมายของประวัติศาสตร์ *ท้องถิ่น* ถือว่าเป็นที่เข้าใจแล้ว โดยรวมเอามุมมองหลายๆ อันและทั้งให้มีความหมายคลุมเครือ ที่น่าแปลกคือ จุดแข็งของมันอยู่ตรงความคลุมเครือ และความสับสน และอยู่ที่ข้ออ้างแบบเหวี่ยงแหว่า เป็นอดีตที่ดีกว่า และมีความชอบธรรมกว่าในทุกๆ ทาง ดังนั้นธิดาและคนอื่นๆ จึงสามารถศึกษา และกำหนดบทบาทได้หลายอย่างหลายประการ ตัวอย่างเช่น งานที่ธิดาเรียกว่า *ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น* รวมถึงประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานที่เชียงใหม่ และวิวัฒนาการรัฐเชียงใหม่<sup>54</sup> เป็นประวัติศาสตร์ศูนย์กลางเดิมของอาณาจักรล้านนา ซึ่งไม่ค่อยจะเป็น *ท้องถิ่น* เท่าใดนัก ยกเว้นจากทัศนะของศูนย์กลางประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ได้ขยายตัวออกไปอย่างมากแต่ไม่ได้ก่อให้เกิดการศึกษาเกี่ยวกับสังคมชาวนาดังที่ครีศคราดการณ์ไว้แม้แต่ชิ้นเดียว<sup>55</sup> ทัศนะร่วมที่มีต่อประวัติศาสตร์ท้องถิ่นคือ ประวัติศาสตร์ของชีวิตอีกอันหนึ่งจากข้างใน สิ่งที่สำคัญกับคนที่สร้างขึ้นมาก็คือคุณค่านั่นเอง

ความคิดอีกประการหนึ่งที่ทัศนะต่างๆ ต่อประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมีส่วนร่วมคือ จะไม่เป็นการก่อให้เกิดความแตกแยกในประเทศและการแยกตัวของท้องถิ่น ในทางตรงกันข้ามสำหรับธิดาแล้ว ความเข้าใจในวัฒนธรรมท้องถิ่นให้ดีขึ้น จะช่วยส่งเสริมความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางสังคม

และของชาติ ช่วยการวางแผนของรัฐบาล และอีกหลายๆ ด้าน “สิ่งทั้งหลายเหล่านี้จะทำให้ประชาชนตระหนักถึงความสำคัญ และภูมิใจในประวัติศาสตร์ของพวกเขา และ...จะเต็มใจที่จะอนุรักษ์ประเพณีดั้งเดิมแทนที่จะเปลี่ยนไปสู่สิ่งใหม่...ผลที่ตามมาคือจะช่วยให้เกิดบูรณาการแห่งชาติพัฒนาขึ้นโดยทั่วไป”<sup>56</sup> งานศึกษาและการประชุมทางวิชาการเรื่อง ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในประเทศไทยเกิดขึ้นจากความปรารถนาดีอันนี้

หน่วยงานภูมิศาสตร์ของการประชุมวิชาการประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ได้แก่จังหวัดในปัจจุบันและภูมิภาค มีเพียงครั้งเดียวที่มีการจัดที่เมืองในประวัติศาสตร์ ซึ่งไม่ตรงกับจังหวัดหรือภูมิภาคในปัจจุบัน<sup>57</sup> การดำเนินการประชุมทางวิชาการเหล่านี้มักจะคล้ายๆ กัน คือเริ่มต้นจากภูมิศาสตร์สภาพแวดล้อม และการตั้งถิ่นฐาน หรือเมืองในบริเวณนั้นในอดีต ต่อจากนั้นจะมาดูจังหวัดในยุคก่อนประวัติศาสตร์และยุคประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นการแบ่งยุคดังเช่นที่ได้กำหนดไว้ในประวัติศาสตร์แห่งชาติตามการตั้งเมืองหลวง หรือตามปีขึ้นครองราชย์ของพระมหากษัตริย์ การแบ่งยุคอาจจะชัดเจนขึ้นกว่านี้ ถ้าหากจังหวัดเล่นบทบาทสำคัญในประวัติศาสตร์แห่งชาติในยุคสมัยนั้น ต่อจากประวัติการเมืองก็เป็นประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ วรรณกรรมท้องถิ่น สถาปัตยกรรม ศิลปะ งานฝีมือ ขนบธรรมเนียมท้องถิ่น และหัวข้ออื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับจังหวัดหรือภูมิภาคนั้นเป็นพิเศษ

เกือบทุกกรณีในจังหวัดหนึ่งๆ จะจัดประชุมทางวิชาการขึ้นครั้งเดียว ถ้าพิจารณาจากขอบเขตการประชุมที่กว้างขวาง และจำนวนบทความวิชาการที่มีไม่มากแล้ว จังหวัดส่วนใหญ่มีโอกาสได้เห็นประวัติศาสตร์ของตนเองน้อยมาก จะมียกเว้นก็ในกรณีของ เชียงใหม่ พิษณุโลก มหาสารคาม และนครศรีธรรมราช ซึ่งมีปัจจัยหลายๆ อย่าง อาทิเช่น ข้อผูกพันทางสถาบัน ทรัพยากร และ ประเพณี ซึ่งทำให้สามารถลงแรงได้มากกว่า<sup>58</sup>

ในระหว่างการประชุม การแสวงหาความรู้ทางวิชาการต้องทำการประนีประนอมกับการท่องเที่ยวและธุรกิจเพื่อกำหนดวาระการประชุม ในบางครั้งการประชุมดูเหมือนเป็นกิจกรรมส่งเสริมจังหวัดมากกว่าจะเป็นการประชุมทางวิชาการ ซึ่งมีลักษณะเป็นการอภิปราย *สถานที่* สำคัญของจังหวัดเพื่อส่งเสริมเอกลักษณ์ของจังหวัดนั้นๆ การประชุมส่วนที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์มักเป็นเรื่องของการแสดงอดีตอันรุ่งโรจน์เช่นกัน มียกย่องกษัตริย์รัชกาลต่างๆ ในอดีต และเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในท้องถิ่น แทนที่จะเป็นการศึกษาทางวิชาการอย่างแท้จริง

แต่ความรุ่งโรจน์นี้ถูกกำหนดอย่างไร เหตุการณ์ในอดีตที่ได้รับเลือกสรรมักจะเป็นเรื่องที่จังหวัดมีบทบาทในประวัติศาสตร์แห่งชาติ วิธีนี้สามารถทำให้ *คนท้องถิ่น* สามารถแสดงออกซึ่งความจงรักภักดีต่อชาติไทยได้ถือวาระหนึ่ง ปัญญาชนรุ่นเก่าและนักประวัติศาสตร์ *สมัครเล่น* ไม่ถึงเลที่จะเขียนถึงอดีตของพวกเขาจากมิติของท้องถิ่น มีแต่นักวิชาการรุ่นเราทั้งในระดับชาติ และในระดับท้องถิ่นที่ตกอยู่ในภาวะลำบาก ต้องเลือกระหว่างประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นที่มีความเป็นอิสระและประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของชาติไทย ภาวะลำบากดังกล่าวก่อให้เกิดความสับสนในการเขียนประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมาตั้งแต่ต้น<sup>59</sup> ดังจะเห็นได้จากแนวความคิดของ



ธิดา ที่มองประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่ไม่ยึดติดกับศูนย์กลาง แต่เป็นส่วนหนึ่งของศูนย์กลาง ซึ่งเห็นได้ในการประชุมทางวิชาการเกือบทุกแห่ง เอกลักษณะของท้องถิ่นได้รับการเชิดชูในรูปของศิลปะ วรรณกรรม และขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่น แต่ในทางประวัติศาสตร์จังหวัด ส่วนมากยกย่องการที่จังหวัดได้มีคุณูปการต่อชาติ และการที่ได้เข้าไปมีบทบาทร่วมกับชาติ การแบ่งยุคของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นขึ้นกับประวัติศาสตร์แห่งชาติ ดังนั้น ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจึงเป็นประวัติศาสตร์ของความสัมพันธ์กับศูนย์กลาง คือเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์แห่งชาติ<sup>60</sup>

การประชุมส่วนมากมักจะมีศรัทธามาเสนอภาพก่อนประวัติศาสตร์ หรือธิดามาเสนอให้มองนิยายปรัมปราประวัติศาสตร์ จากข้างใน ซึ่งการกระทำของสองคนคือ การเรียกร้องให้มีประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่ไม่ได้มาจากศูนย์กลางทั้งสองคน แต่ก็ไม่ได้เป็นการทำลายความภูมิใจของท้องถิ่น ในอีกด้านหนึ่ง การประชุมเหล่านี้ได้รวมถึงประวัติศาสตร์อันรุ่งโรจน์ของจังหวัด และความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับชาติ ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นทั้งสองประเภทนี้บางครั้งถูกมองไปว่าเป็นทัศนชนของนักวิชาการ 2 ค่าย คือของกรุงเทพฯ และของท้องถิ่นซึ่งอยู่เคียงคู่กัน และบางทีก็ลุกขึ้นปะทะกัน เช่น ในการประชุมครั้งหนึ่งนักข่าวจากกรุงเทพฯ กล่าวว่า นักวิชาการกรุงเทพฯ ได้ใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์สมัยใหม่ แต่นักวิชาการท้องถิ่นยังคงทำให้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของตนเป็นส่วนหนึ่งของโครงเรื่องประวัติศาสตร์แบบชาตินิยมอยู่<sup>61</sup> มีน้อยคนมากที่มองเห็นความแตกต่าง และคนที่มองเห็นก็มักปล่อยให้ความแตกต่างเหล่านั้นเลื่อนไป ในกรณีพิเศษถึงได้เกิดความขัดแย้งขึ้น ซึ่งบอกอะไรเราได้มาก ตัวอย่างเช่น นักประวัติศาสตร์ศิลปะท่านหนึ่งเสนอว่า พระพุทธรูป 2 องค์ซึ่งเป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางในจังหวัดหนึ่งนั้น มิได้มาจากอินเดีย แต่ถูกสร้างขึ้นในท้องถิ่นนั่นเอง ท่านผู้นี้ถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างรุนแรงว่าสร้างความสับสน เนื่องจากชื่อเสียงของพระพุทธรูปซึ่งกินความไปถึงชื่อเสียงของจังหวัด ขึ้นอยู่กับความเชื่อที่ว่าพระพุทธรูปทั้งสองนั้นเป็นของจริง เมื่อนักประวัติศาสตร์ท่านนั้นเสนอต่อไปว่า ศิลปะท้องถิ่นอาจจะได้รับอิทธิพลจากประเพณีของจาม นักวิชาการท้องถิ่นก็ลุกขึ้นประท้วงอีกครั้งหนึ่ง

เพียงแต่ว่าพวกเขา [จาม] มี [งานศิลปะ] มากกว่าเรา [เราก็คิดว่า] งานที่เรามีอยู่เป็นของพวกเขา...ในที่สุดแล้ว เราก็ไม่มีศักดิ์ศรีเหลืออยู่เลย เราไม่มีความคิดริเริ่มทุกอย่างถูกขอยืมมาจากคนอื่น นี่เป็นเรื่องศักดิ์ศรีของชาติ<sup>62\*</sup>

กล่าวโดยสรุป ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นก็ยังคงเป็นเรื่องราวราชวงศ์ของผู้นำทางการเมือง ไม่ใช่เรื่องของประชาชนหรือของสังคม มีนักวิเคราะห์คนหนึ่งกล่าวว่า มีศักยภาพที่จะทำทนายรัฐไทย แต่กลับถูกผนวกเข้าไปในการเล่าประวัติศาสตร์แห่งชาติ ทำหน้าที่รับใช้รัฐบาลทางการเมืองในด้านความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ในด้านการท่องเที่ยว และทางอุดมการณ์ ในด้านการสร้างประเทศไทยที่เต็มเปี่ยมไปด้วยวัฒนธรรม ได้มีการชี้ให้เห็นถึงการหลงทางของประวัติศาสตร์

ท้องถิ่นมาหลายครั้งหลายหน แต่ก็ไม่มีใครฟัง บางทีอาจจะเป็นเพราะว่านักประวัติศาสตร์ไม่ว่าจะเป็นของท้องถิ่นหรือไม่ก็ตาม เป็นข้าราชการที่ชีวิตของพวกเขาถูกครอบงำโดยประวัติศาสตร์ราชวงศ์และประวัติศาสตร์ชาติ<sup>63</sup> ในที่ประชุมประวัติศาสตร์ท้องถิ่นแห่งหนึ่ง ผู้เข้าร่วมการประชุมท่านหนึ่งเสนอว่า ประวัติศาสตร์ของจังหวัดที่มีปัญหา เช่น บัตตานีคงจะน่าสนใจมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าหากรวมเอาทัศนคติของฝ่ายที่ต้องการแบ่งแยกดินแดนเข้ามาไว้ด้วย<sup>64</sup>

### ประเทศไทยในอดีต: หมู่บ้านที่เป็นอนาริปไตย และอดีตที่ถูกทำให้เป็นสินค้า

ทั้งศรีศักร และฉัตรทิพย์ แสดงความห่วงใยที่ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ให้ความสนใจแก่การส่งเสริมวัฒนธรรมมากกว่าความสนใจในคน และชุมชน<sup>65</sup> วาทกรรมของฉัตรทิพย์ในเรื่องประวัติศาสตร์ท้องถิ่นคล้ายคลึงกับของธิดา แต่ความคิดของเขาก็แตกต่างไปจากของธิดาด้วย ฉัตรทิพย์รวมเอาความคิดเรื่อง *ท้องถิ่น* กับ *ประชาชน* เข้าด้วยกันเช่นเดียวกับธิดา การศึกษาจากข้างในจะต้องเสนอภาพการมองส่วนล่างของสังคม เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำและท้องถิ่นกับศูนย์กลางเป็นเรื่องประวัติศาสตร์ *ข้างนอก* และที่สำคัญที่สุดคือ ฉัตรทิพย์ยืนยันว่าประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจะต้องศึกษาพัฒนาการของชุมชนหมู่บ้านทางเศรษฐกิจสังคม ถ้าหากว่าจะเป็นการศึกษา *คนที่มีชีวิต*<sup>66</sup> “ในความหมายแคบและเฉพาะเจาะจงที่สุด กล่าวได้ว่า การศึกษาที่เน้นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกันเองทางการผลิตในท้องถิ่นคือ การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นในท้องถิ่น”<sup>67</sup> ผลที่ออกมาคือการศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของหมู่บ้าน

ที่แตกต่างไปจากข้อเสนอในช่วงแรกๆ คือ บัดนี้ฉัตรทิพย์เชื่อว่า หมู่บ้านไทยมีความคล้ายคลึงกับหมู่บ้านแบบตะวันตกออกมากกว่าที่เคยคิด ไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปเท่าไรในช่วงก่อน หรือหลังปี ค.ศ. 1855 เพราะการยึดติดกันอย่างเหนียวแน่นของหมู่บ้าน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งเพราะ *วัฒนธรรมชุมชน* เพราะการที่มีทรัพยากรธรรมชาติเหลือเฟือ และเพราะรัฐ ที่ถึงแม้จะมีลักษณะชูดริตแต่ก็ยังไม่ได้เข้าไปถึงหมู่บ้าน หมู่บ้านไทยเพิ่งเริ่มแตกสลายเมื่อ 30 ปีที่แล้ว อันเป็นผลมาจากการขยายตัวของอุตสาหกรรมอย่างรวดเร็ว และการแทรกตัวของรัฐเข้าไปในหมู่บ้านอย่างกว้างขวาง<sup>68</sup> ในขณะที่นิคมองว่าได้เกิดมีพลวัตของกระแสปักกรุงเทพฯ มาตั้งแต่ปลายศตวรรษที่ 18 แล้ว ฉัตรทิพย์กลับเขียนระยะเวลาที่ทุนนิยมเข้าไปถึงหมู่บ้านไทยไปในช่วงทศวรรษที่ 1960

ฉัตรทิพย์ได้วิจารณ์การขยายตัวทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว และทิศทางการพัฒนาของประเทศเช่นเดียวกับปัญญาชนไทยอีกหลายๆ คน ความเลวร้ายที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว และผลเสียที่มีต่อมนุษย์ได้ทำให้เขาหันกลับไปชื่นชม และโหยหาชุมชนก่อนยุคอุตสาหกรรม งานวิจัยของเขายืนยันว่าเมื่อไม่นานมานี้หมู่บ้านในลักษณะดังกล่าวยังคงมีอยู่ และบางทีในปัจจุบันนี้ก็ยังคงมีอยู่และอยู่ด้วย ฉัตรทิพย์ได้เสนอแนวทางการพัฒนาใหม่ ซึ่งยอมรับว่าหมู่บ้านเหล่านี้ยังคงมีอยู่และจะต้องช่วยกันรักษาเอาไว้ ซึ่งต้องขึ้นอยู่กับการมีส่วนร่วมของหมู่บ้าน ไม่ต้องสงสัยเลยว่าความคิด

ในทางอุดมคติเกี่ยวกับหมู่บ้านนี้ จะไปสอดคล้องกับปัญญาชนอื่นๆ นักวิชาการท่านหนึ่งได้นำเสนอหลักฐานให้เห็นว่า สิ่งที่จัดทรัพย์สินมองว่าเป็นหมู่บ้าน *ดั้งเดิม* ยังคงมีอยู่

ศิริวง เป็นหมู่บ้านที่ปรากฏในความจริงตรงกับความฝันของชาวบ้าน เป็นหมู่บ้านที่สมาชิกช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และปราศจากการแทรกแซงของรัฐและระบบทุนนิยม เราอาจจะนึกว่า ชุมชนเช่นนี้มีเฉพาะระหว่างการขบถพระศรีอริย์ของชาวนาในประวัติศาสตร์ หรือเป็นแค่ความปรารถนาของนักคิดยูโทเปีย แต่หมู่บ้านเช่นนี้มีอยู่จริง

งานวิจัย “ศิริวง 200 ปี” เป็นการเสนอทฤษฎีการพัฒนาประเทศไทย ตามแนวทางอนาธิปไตยนิยม (anarchism) อันเป็นสังคมนิยมรูปแบบหนึ่งที่เน้นอุดมการณ์ของชาวบ้าน และการจัดองค์กรขนาดย่อม...คานอำนาจกับรัฐและธุรกิจของนายทุน ในเวลาที่ผ่านมาลัทธิอนาธิปไตยนิยมไม่แพร่หลายในเมืองไทย ทั้งๆ ที่เป็นแนวคิดที่ตรงกับความรู้สึกของชาวบ้าน เป็นสังคมนิยมแบบชาวบ้าน<sup>69</sup>

ถ้าหากไม่ดูในเรื่องของความถูกต้องทางทฤษฎี วิธีการศึกษา หรือการวิเคราะห์แล้ว อาจกล่าวได้ว่า การศึกษาท้องถิ่นของฉัตรทิพย์ ได้ก่อให้เกิดผลที่แตกต่างไปจากงานของนักวิชาการอื่นๆ ที่ศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ที่วางตนไว้ในกรอบของชาติไทยอย่างมาก อะไรจะแสดงให้เห็นความแตกต่างได้มากไปกว่า การมองหมู่บ้านว่ามีลักษณะเป็นอนาธิปไตย กับการมองว่าเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์จังหวัดอันรุ่งโรจน์ แต่การมองทั้งสองอย่างนี้ก็อยู่เคียงคู่กันในการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

เป็นไปได้ที่ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอาจจะถูกมองว่า เป็นการคุกคามต่อความมั่นคงและต่อบูรณาการของรัฐ แต่เหตุการณ์กลับเป็นไปได้ในทางตรงกันข้าม ความนิยมชมชื่นที่มีต่อประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและการที่ทางการยอมรับและส่งเสริม แสดงว่าได้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในรัฐไทย เมื่อการก่อการร้ายภายในประเทศและสงครามเย็นได้ยุติลงในทศวรรษที่ 1980 ประเทศเพื่อนบ้านต้องหันมาพึ่งพาประเทศไทยไม่ว่าทางใดก็ทางหนึ่ง รัฐไทยมีความมั่นคง นอกจากนั้นประเทศไทยก็มีความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจกว่าเก่ามาก ไม่เพียงแต่ความหวาดผวาคือปัญหาความมั่นคงที่ได้หลอกหลอนผู้นำมาตั้งแต่ยุคสร้างชาติได้หมดลงไปแล้ว แต่ถึงตอนนี้ประเทศไทยอยู่ในฐานะที่เป็นผู้รุกได้แล้ว ภายในบริบทดังกล่าว ความหลากหลายของคนไทยและวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ยอมรับได้ วัฒนธรรมและความทรงจำของศูนย์กลางเริ่มยอมปล่อยให้ว่างให้แก่ท้องถิ่น และไม่ได้ทำให้รัฐไทยแตกแยกแต่อย่างใด ในทางตรงกันข้ามกระบวนการที่รัฐยอมให้เกิดมีความหลากหลายมากขึ้น ได้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญอีกอันหนึ่ง ซึ่งอาจจะมีความสำคัญมากที่สุดในปัจจุบัน<sup>70</sup>

แน่นอนที่การแพร่ขยายเอกลักษณ์ของท้องถิ่น ถูกนำทางและควบคุมอย่างระมัดระวัง สิ่งที่เป็นพื้นฐานการจัดการกับกระบวนการนี้คือ วาทกรรมเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างเอกลักษณ์แห่งชาติกับเอกลักษณ์ของท้องถิ่น การที่จะทำให้ความสัมพันธ์ดังกล่าวอยู่ในที่ที่เหมาะสมทำได้หลายทาง วาทกรรมที่เด่นที่สุดกล่าวถึง ความสัมพันธ์ที่มีลักษณะที่ไม่เท่าเทียมกัน หรือความสัมพันธ์ระหว่างส่วนหนึ่งกับองค์รวม

ดังที่เราได้เห็นกันแล้วว่า วัฒนธรรมคือ ปัจจัยหนึ่งที่ช่วยสร้างเอกภาพให้แก่ชาติของเรา ในประเทศไทยในปัจจุบัน เรามีวัฒนธรรมหลักที่เรายึดมั่นอยู่ แต่วัฒนธรรมย่อยซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละท้องถิ่น ยังคงอยู่ต่อไปโดยที่ไม่เป็นอันตรายต่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชาติ<sup>71\*</sup>

วัฒนธรรมแห่งชาติมีความละเอียดประณีต ในขณะที่วัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นของประชาชน วัฒนธรรมแห่งชาติสร้างโครงเรื่องใหญ่ ในขณะที่วัฒนธรรมท้องถิ่นให้ความหลากหลายวัฒนธรรมแห่งชาติมีความเป็นไทยที่แท้จริง วัฒนธรรมท้องถิ่นมาจากวัฒนธรรมแห่งชาติ อย่างไรก็ตาม ความเชื่อที่ผิดดังกล่าวได้ทำให้เกิดเอกลักษณ์ของท้องถิ่น และประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่มีความหลากหลายขึ้นมาได้<sup>72</sup>

ไม่เพียงแต่รัฐเท่านั้นที่ส่งเสริมการขยายตัวของประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ที่จริงแล้วรัฐอาจจะสนองตอบต่อคำเรียกร้องของสังคมประชา ให้มีประวัติศาสตร์แบบใหม่ที่สอดคล้องกับรสนิยมของตน การพัฒนาอุตสาหกรรมอย่างรวดเร็ว ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมหลายประการ และระบุมิติไทยซึ่งเป็นพลังสำคัญในความสำเร็จของเศรษฐกิจนี้ ยังคงผลักดันสังคมให้พุ่งไปข้างหน้าอย่างรวดเร็ว ผลกระทบต่อชีวิตและวัฒนธรรมเมืองมีอย่างใหญ่หลวง ชนชั้นคนรวยใหม่ขยายตัวอย่างรวดเร็วในระยะเวลาอันสั้น และในทันทีทันใดได้เกิดอำนาจในการซื้อขึ้นอย่างมหาศาล หลังจากที่ได้อัศจรรย์วัฒนธรรมที่เป็นวัตถุไปแล้ว พวกเขาาก็เริ่มแสวงหาวัฒนธรรมทางการค้าด้านจิตวิญญาณ เป็นที่น่าเสียดายที่พวกเขาไม่ได้มั่งคั่งทางวัฒนธรรม ส่วนมากเป็นคนต่างชาติที่อพยพเข้ามาเป็นคนรุ่นแรกจนถึงรุ่นที่สาม ซึ่งถอนรากถอนโคนมาจากชนบทประเพณีและบ้านเกิด เมืองนอนที่อยู่ในประเทศไทยเอง หรือที่อยู่ในประเทศจีน รากทางประวัติศาสตร์ของคนไทยเชื้อสายจีนมีลักษณะผิวเผินและเต็มไปด้วยความไม่แน่ใจจนกระทั่งเมื่อไม่นานมานี้เอง ทั้งนี้เพราะว่าที่มาของพวกเขาในประเทศจีนอยู่ห่างไกล และบางทีสิ่งที่พวกเขายังคงรักษาเอาไว้คือ การเคารพบูชาบรรพบุรุษ ที่บ้าน ในประเทศไทย ที่สำคัญที่สุด ประวัติการโยกย้ายถิ่นฐานถูกมองว่าเป็นอดีตของปัจเจกบุคคลมากกว่าของชุมชน<sup>73</sup> อดีตที่พวกเขา มองว่าเป็นของเขา คืออดีตของไทย แต่ความเป็นไทยของเขาเป็นสิ่งที่เพิ่งได้มาเมื่อไม่นานมานี้เอง ความต้องการที่จะมีอดีตที่เป็นไปได้ขยายตัวขึ้นอย่างรวดเร็ว

แต่ในอีกด้านหนึ่ง พลังของการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วได้แยกคนที่มีเชื้อสายไทยออกจากวิถีชีวิตแบบชนบทและวัฒนธรรมท้องถิ่น เมืองขนาดใหญ่ขยายตัวขึ้นอย่างมาก การย้ายถิ่นฐานภายในประเทศได้โยกย้ายคนจากหมู่บ้านหรือเมืองเล็กๆ เข้าสู่ในสิ่งแวดล้อมใหม่ และพวกเขาก็อยู่ในอภินครเหล่านี้โดยปราศจากราก การเปลี่ยนแปลงเป็นไปอย่างรวดเร็ว มีพลังและมีผลในทางทำลายเสีย จนกระทั่งความขัดแย้งระหว่างอดีตและปัจจุบันสามารถรู้สึกได้ในทุกๆ ทาง ผลที่ตามมาประการหนึ่งคือ การโหยหาอดีต เมื่อไม่นานมานี้ได้มีคนกลุ่มต่างๆ ซึ่งส่วนมากเป็นปัญญาชนในเมืองและนักธุรกิจได้ก่อตั้งพิพิธภัณฑ์ จัดนิทรรศการสิ่งของในอดีต ตั้งพิพิธภัณฑ์ภาพยนตร์ สิ่งพิมพ์ และอื่นๆ ตลอดจนการรักษาสถาปัตยกรรมเก่าๆ งานพิมพ์ที่ว่าด้วยสยามในอดีตหรือกรุงเทพฯ ในอดีตมีอยู่ล้นตลาด ยิ่งกรุงเทพฯ ยิ่งเข้าสู่อนาคตเร็วเพียงใด ความดึงดูดใจของลัทธินิยมอดีตแบบใหม่ก็ยิ่งมีสูงขึ้นไปเท่านั้น คนเริ่มมีจิตสำนึกเกี่ยวกับการกล่าวขานถึงอดีต ถึงแม้ว่าพวกเขาจะไม่ได้อยู่กับอดีต เขาก็ต้องการสะสมเพื่อความมั่งคั่งทางจิตวิญญาณ เพื่อให้เข้าใจกระแสของชีวิตได้ดีขึ้น

คนที่มีส่วนร่วมในโครงการประวัติศาสตร์ท้องถิ่นส่วนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งพวกปัญญาชนท้องถิ่นมักจะเป็นคนประเภทที่กล่าวมานี้ สำหรับพวกเขาแล้ว การศึกษาท้องถิ่นไม่ใช่เป็นเรื่องของการแยกประวัติศาสตร์ท้องถิ่นออกจากประวัติศาสตร์แห่งชาติ การฟื้นฟูเอกลักษณ์ของท้องถิ่นอาจจะมีความสำคัญ แต่ในฐานะที่เป็นการกลับไปหาอดีตของชุมชนมากกว่าจะเป็นการแสดงออกซึ่งเอกลักษณ์ที่แปลกแยกออกไป ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมีศักยภาพที่จะพุ่มพักอำนาจของชุมชนท้องถิ่นที่ฉัตรทิพย์และนิเวศการณไว้ แต่โดยพื้นฐานแล้วเป็นส่วนหนึ่งของกระแสการโหยหาอดีตที่กำลังมีอยู่อย่างท่วมท้นในประเทศไทย

เมื่อพิจารณาว่ามีความต้องการเกิดขึ้นหลายประเภท ผลที่เกิดขึ้นคือการทำให้การโหยหาอดีตกลายเป็นสินค้าไป ขณะนี้วิธีการได้มาซึ่งอดีตคือการบริโภค อดีตได้ถูกทำให้เป็นวัตถุเป็นชิ้นๆ และถูกแปรรูปในรูปร่างแบบต่างๆ เพื่อการค้า ดังเช่นในรูปของเรื่องราวที่ถูกจัดทำขึ้นเพื่อการบริโภคของสื่อมวลชนในรูปของการจัดงานเทศกาล และอุทยานทางประวัติศาสตร์เพื่อการบริโภคของนักท่องเที่ยว<sup>74</sup> ในรูปของพิพิธภัณฑ์ หรือการประชุมทางวิชาการเรื่องประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเพื่อการบริโภคของปัญญาชน แนวโน้มในการศึกษาท้องถิ่นได้ให้ความสนใจกับพิธีกรรมที่เลือกสรรงานศิลปะ สิ่งก่อสร้าง หรือสิ่งของในทางวัฒนธรรม เช่น สิ่งทองานศึกษาเหล่านี้ไม่เคยเป็นการคุกคามต่อรัฐไทย ในทางตรงกันข้ามมันเป็นเรื่องของการตอบสนอง การโหยหาถึงราก และเป็นเรื่องของการหาทำไร

การมองว่าได้เกิดการทำให้ประวัติศาสตร์ให้เป็นสินค้า ทำให้ประวัติศาสตร์ในฐานะสาขาวิชาเสื่อมไป และวิชาชีพนี้ก็จะกลายเป็นการเสแสร้งอย่างเต็มไปดด้วยสำนึกทางศีลธรรม ที่แน่นอนคือความเป็นผู้ครอบครองความรู้ของนักประวัติศาสตร์อาชีพถูกลดลงอย่างมาก และสาขานี้ได้เปิดกว้างมากขึ้น สิ่งนี้จะหมายความว่าได้เกิดประวัติศาสตร์ที่ดีขึ้นหรือไม่ เป็นสิ่งที่จะต้องดูกันต่อไป

และที่ว่าประวัติศาสตร์ที่ได้นั้นหมายความว่าอย่างไร คุณูปการหนึ่งของการเข้าถึงอดีตได้ทำให้เกิดขึ้นในเมืองไทย คือการนำเอาประวัติศาสตร์สู่สังคมที่กว้างขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งนิตยสาร *ศิลปวัฒนธรรม* ยุทธศาสตร์ที่นิตยสารนี้ใช้ก็ไม่ใช่เรื่องลึกลับอะไร ในด้านหนึ่งมันทำให้ประวัติศาสตร์เป็นเรื่องน่าตื่นเต้น โดยทำให้เกิดการยั่วหรือก่อให้เกิดข้อโต้แย้ง ในอีกด้านหนึ่งได้ทำให้ประวัติศาสตร์เป็นอาณาบริเวณที่เปิด ที่ซึ่งคนที่ไม่ได้มีความชำนาญพิเศษก็สามารถมาร่วมอภิปรายถกเถียงในเรื่องที่ตนสนใจได้ นิตยสารนี้ได้นำเอาข้อโต้แย้งทางวิชาการซึ่งแต่เดิมเป็นเรื่องของนักประวัติศาสตร์มาสู่สาธารณชน ประเด็นต่างๆ ที่ประวัติศาสตร์ใหม่กล่าวถึงตั้งแต่ ปี ค.ศ. 1973 เป็นต้นมา ได้ถูกนำมาเผยแพร่ออกสู่สาธารณชนโดยนิตยสารนี้ ในทางกลับกันอาจกล่าวได้ว่า นิตยสารนี้ และการทำให้การโหยหาอดีตเป็นสินค้า ได้ช่วยทำให้คนอย่างนิธิ ศรีศักร ธิดา ฉัตรทิพย์ และคนอื่นๆ ประสบความสำเร็จในการทำทายประวัติศาสตร์แบบเก่า ในช่วง 15 ปีที่ผ่านมา นิตยสารนี้ ได้สร้างความสนใจของสาธารณชนซึ่งไม่เคยปรากฏมาก่อน และได้ทำให้สาธารณชนมีส่วนร่วมในการผลิตความรู้ทางประวัติศาสตร์ด้วย

ผลประการหนึ่งของการเข้าถึงการโหยหาอดีตคือ การที่การผลิตและการเผยแพร่ความรู้ทางประวัติศาสตร์ได้เคลื่อนย้ายออกไปจากรวบรวมทางวิชาการ และอาจจะเคลื่อนย้ายออกไปจากห้องเรียนด้วย ได้มารวมศูนย์อยู่ที่นิตยสารที่เป็นที่นิยมของประชาชน การท่องเที่ยว และสื่อมวลชน แม้แต่ในหมู่ปัญญาชนในประเทศไทย การสัมมนา การประชุมทางวิชาการ และการประชุมสาธารณะเป็นสิ่งที่มีความสำคัญที่สุด ไม่ว่าจะมันเป็นเรื่องที่ดีขึ้นหรือเลวลง สิ่งที่เกิดขึ้นคือความคิดใหม่ๆ ที่น่าสนใจมักจะปรากฏในนิตยสารและในเวทีสาธารณะ มากกว่าในรูปของงานวิจัยที่จริงจัง ซึ่งก่อให้เกิดทั้งความตื่นเต้นและความผิดหวัง เมื่อพิจารณาถึงเงินเดือนที่แสนต่ำ และผลตอบแทนที่น้อยมากที่งานวิจัยและการตีพิมพ์งานทางวิชาการได้รับ วารสารวิชาการทางประวัติศาสตร์ก็ได้ถูกประกาศว่าตายสนิทไปแล้ว

การที่ความรู้ทางประวัติศาสตร์มีน้อยในทางเศรษฐกิจเช่นนี้ มีผลในการเลือกสรรสาขาการศึกษาทางประวัติศาสตร์ในแง่ของผลผลิตหัวข้อการศึกษาบางอันขายได้ แต่บางอันก็ขายไม่ได้ ดังนั้นบางประเด็นจะปรากฏเด่นชัดขึ้นมากกว่าประเด็นอื่นๆ และมักจะถูกผลิตซ้ำ ในขณะที่บางประเด็นถูกตัดออกไปจากรายการเลย ในแง่กระบวนการผลิต บางหัวข้อต้องใช้เวลาและมีวิธีการศึกษาที่ยากต่อการบริโภคโดยประชาชนทั่วไป แต่ก็มีหลายเรื่องที่ถูกผลิตโดยไม่มีความเป็นงานวิชาการในแง่ของการแพร่กระจายความรู้ทางประวัติศาสตร์ถูกดึงลงมาสู่ตลาดที่เปิดสู่การผลิตการมีส่วนร่วมและการบริโภคของสาธารณชนโดยไม่เป็นสมบัติของชนชั้นผู้นำอีกต่อไป

อย่างไรก็ตาม ความต้องการของผู้บริโภคที่จะบริโภคอดีต ไม่ได้เกิดจากการแสวงหาคำตอบต่อช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลงในสังคม ซึ่งต่างไปจากช่วงหลัง 14 ตุลาคม การที่สินค้าหลังไหลมาสู่ตลาดมากขึ้น ไม่จำเป็นที่จะนำไปสู่โครงสร้างพื้นฐานของการวิจัย การพัฒนาสถาบัน สิ่งที่ต้องการคือประวัติศาสตร์สำเร็จรูปเพื่อการบริโภคของสาธารณะ มิใช่การค้นคว้าเพื่อที่จะให้เข้าใจอดีตอย่าง

จริงจัง ผลก็คือในขณะที่ประวัติศาสตร์ถูกทำให้เป็นสินค้า และเป็นที่ยอมรับของคนทั่วไปมากขึ้น โครงสร้างพื้นฐาน (ได้แก่ นักศึกษา วิชาที่เปิดสอน นักประวัติศาสตร์ การให้เงินทุน) กลับลดขนาดลง ทั้งนี้หมายความว่าเศรษฐกิจของความรู้ทางประวัติศาสตร์ และการหากินกับอดีตเป็นเรื่องของ ฟองสบู่ เช่นเดียวกับกับเศรษฐกิจเช่นนั้นหรือ

## ข้อสรุป

ได้มีความพยายามเป็นจำนวนมากที่จะเขียนประวัติศาสตร์ใหม่ และประวัติศาสตร์เก่าของเดิม เช่นความพยายามที่จะตีความการปฏิวัติ ปี 2475 และรัฐบาลชุดต่อๆ มาเสียใหม่ การนำเอาลัทธิโพสต์โมเดิร์นมาใช้ในวาทกรรมทางประวัติศาสตร์ และการศึกษาเรื่องลัทธิชาตินิยม แต่มีงานศึกษาเหตุการณ์ในช่วง 14 ตุลาคม และ 6 ตุลาคม ที่จริงจังน้อยมาก ข้อสงสัยถึงความแท้จริงของหลักศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหง ซึ่งเป็นศิลาจารึกหลักแรกในประวัติศาสตร์ไทยมีความสำคัญต่อการมองภาพสุขทัยว่า เป็นยุคทองของประวัติศาสตร์ไทยอย่างมาก อย่างไรก็ตาม ทั้งศิลาจารึกและความเป็นยุคทองก็สามารถยืนยันยึดต่อคำกล่าวหาได้ แต่ข้อสงสัยก็มีได้หมดไปเสียทีเดียว<sup>75</sup> เราได้เห็นแล้วว่า ความคิดจากตะวันตกได้ถูกเลือกสรรและนำมาใช้ในประเทศ โดยอุดมคติประกอบปัจจัยหลายๆ ตัว เช่นความเข้ากันได้ คือดูว่าเข้ากับความสนใจในประเทศหรือไม่ ความสามารถในการปรับตัวทำให้เป็นไทย และเข้าใจได้ในวาทกรรมไทยหรือไม่ และความเป็นผู้รู้อย่างแท้จริง ใครเป็นผู้นำเข้ามา และอย่างไร อย่างไรก็ตาม ความคิดจากตะวันตกได้ก่อให้เกิดวาทกรรมทางประวัติศาสตร์ใหม่ๆ ในบริบทของคนไทย ตัวอย่างเช่น แนวความคิดมาร์กซิสต์แบบเดิม ได้ถูกผนวกและแปลงให้เข้าการบริโภคนภายใน และได้สร้างความรู้เฉพาะอย่างเกี่ยวกับรูปแบบต่างๆ ของสังคมไทย แต่ความสนใจในความคิดมาร์กซิสต์ใหม่เกิดขึ้นทีหลัง เมื่อข้อถกเถียงเริ่มซาลงไปแล้ว และได้ช่วยสร้างงานเป็นจำนวนมากเกี่ยวกับชาวนา กระฎุมพี และประวัติศาสตร์กรรมกร ซึ่งอาจจะเรียกได้ว่าเป็น *ประวัติศาสตร์ไทยจากข้างล่างสู่ข้างบน* แต่งานเหล่านี้มีผลกระทบต่อวาทกรรมทางประวัติศาสตร์น้อยมาก

อย่างไรก็ตาม ภูมิทัศน์อดีตไทยได้เปลี่ยนแปลงไปถึงพื้นฐาน โดยประวัติศาสตร์ใหม่ที่ได้กล่าวถึงไว้ในบทความนี้ เปลี่ยนจากพงศาวดารทางการเมืองสมัยใหม่ของวีรบุรุษ อดีตของไทย ได้เพิ่มบริเวณที่เป็นเรื่องเศรษฐกิจสังคม มาเคียงคู่กับการเล่าเรื่องเกี่ยวกับวิวัฒนาการรัฐและความสัมพันธ์ทางสังคม ขอบเขตทางด้านเวลาได้ขยายตัวไปกว่าประวัติศาสตร์แบบเก่าอย่างมาก และมันก็ไม่ใช่ว่าประวัติศาสตร์ของศูนย์กลางอีกต่อไป<sup>76</sup> รัฐไทยและสังคมไทยได้พิสูจน์ให้เห็นว่ามีความหลากหลายมากกว่าที่เราคิด ความเชื่อเรื่องความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันไม่สามารถจะรักษาเอาไว้และไม่มี ความจำเป็นต่อรัฐไทยอีกต่อไป การต่อสู้เพื่อประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และการต่อสู้ระหว่างประวัติศาสตร์ของฝ่ายซ้ายกับพวกที่ไม่ใช่ฝ่ายซ้าย ได้เกิดขึ้นมาในท่ามกลางภูมิทัศน์อันใหม่ การเกิดการแข็งลืออดีตพร้อมๆ กับการเกิดประวัติศาสตร์ชาวบ้าน และถูกทำให้เป็นเรื่องของชาวบ้าน

นั้น เป็นทั้งการคุกคามและคุณูปการต่องานประวัติศาสตร์ และที่สำคัญที่สุดคือมีอดีตอยู่หลายอดีต และไม่ใช่ทุกอดีตจะเข้ากันได้ โครงเรื่องใหญ่ของประวัติศาสตร์ไทยซึ่งได้แก่เรื่องของการต่อสู้เพื่อเอกราชไม่ได้ครอบงำความทรงจำของไทยอีกต่อไป และก็ไม่ได้ครอบงำนักประวัติศาสตร์อาชีพอีกต่อไป

บางทีการเปลี่ยนแปลงในการศึกษาประวัติศาสตร์ไทยเกิดขึ้น และเป็นผลสะท้อนต่อสภาพของวิชาการและการเมืองในประเทศ เช่นเดียวกับที่เกิดขึ้นในที่อื่นๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ฉัตรทิพย์ และ *กลุ่มเศรษฐศาสตร์การเมือง* และปัญญาชนไทยอีกเป็นจำนวนมาก กำลังเกี่ยวข้องกับการมีกิจกรรมทางสังคมและการเมืองที่ไม่ได้เป็นเพียงงานวิชาการ ทั้งนี้ไม่ใช่จะไม่ยอมรับคุณภาพงานของพวกเขา แต่เพียงจะบอกว่ามีอะไรในงานเหล่านี้มากกว่าที่เราคาดหวังจากนักประวัติศาสตร์ นักวิชาการเหล่านี้เขียนเพื่อสร้างผลกระทบต่อการเมือง การพัฒนาบูรณาการแห่งชาติหรือเพื่อสร้างลัทธิชาตินิยมอันใหม่ หรือเพื่ออนาคตของหมู่บ้าน ชุมชน จังหวัด หรือชาติ ความสนใจร่วมกันของนิธิ ฉัตรทิพย์ และศรีศักร เพื่อนำเอาประวัติศาสตร์มาให้แก่ประชาชน ไม่ว่าจะเป็นการควบคุมประวัติศาสตร์ออกจากทางการ หรือโดยการสกัดการครอบงำของประวัติศาสตร์ราชวงศ์และประวัติศาสตร์ชาติ หรือโดยการเสนอประวัติศาสตร์แนวใหม่ที่ว่าด้วยการต่อสู้ทางชนชั้นหรือประวัติศาสตร์ของหมู่บ้าน หรือโดยการทำให้อดีตของสยาม เป็นเรื่องของวิวัฒนาการของคนที่อยู่ในดินแดนของตนและสิ่งแวดล้อม นี่คือจิตวิญญาณของ 14 ตุลาคม นักประวัติศาสตร์กำลังพูดกับอดีตพร้อมๆ กับที่พวกเขาพูดถึงอดีต ไม่ว่าเราจะชอบมันหรือไม่ ลัทธิชาตินิยมที่เน้นประชาชน การมองหาหมู่บ้านที่แท้จริงในแนวโรแมนติก การพูดถึงวัฒนธรรมชุมชน ภูมิปัญญาไทยก็ดี จะเป็นส่วนหนึ่งของวาทกรรมทางประวัติศาสตร์ไทยต่อไปอีกหลายสิบปีข้างหน้า

ในที่สุดแล้ว นักวิชาการเหล่านี้น่าจะมีคุณูปการต่อไทยศึกษา และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษาภายนอกประเทศไทย แต่งานของเขาส่วนมากเป็นภาษาไทยและได้ถูกละเลยเป็นส่วนใหญ่ งานอีธานก่อนยุคประวัติศาสตร์ของศรีศักร และงานประวัติศาสตร์ตอนต้นของแผ่นดินใหญ่ของธิดา น่าจะเป็นข้อมูลสำคัญให้แก่นักประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคต้น งานของนิธิโดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เกี่ยวกับ *วัฒนธรรมกระฎุมพี* น่าจะมีส่วนในการถกเถียงเรื่อง *ยุคแห่งพาณิชย์กรรม* ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่เกิดขึ้นมาไม่นานนี้ ตลอดจนผลกระทบที่มีต่อแบบแผนการพัฒนา หรือความเสื่อมของรัฐในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในศตวรรษที่ 17 และ 18<sup>77</sup> หมู่บ้านของฉัตรทิพย์เป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของรัฐไทยและระบบทุนนิยมที่จะหายไปสู่ส่วนต่างๆ อย่างไม่เท่าเทียมกัน การตีความใหม่เกี่ยวกับการเมืองและสังคมไทยในช่วงการปฏิวัติ 2475 ซึ่งไม่ได้พูดถึงในที่นี้ อาจจะเปลี่ยนวิธีที่เข้าใจการเมืองไทยสมัยใหม่ได้ เรายังต้องการวิวาทะอีกมาก



## เชิงอรรถ

\*กุลลดา เกษบุญชู แปลจากต้นฉบับภาษาอังกฤษ Thongchai Winichakul. “The Changing Landscape of the Past: New Histories in Thailand since 1973,” *Journal of Southeast Asian Studies*, vol. 26, 1996. ทั้งนี้ได้รับอนุญาตจากบรรณานุกรมวารสารและผู้เขียนแล้ว

1. สำหรับโครงเรื่องและกระบวนการทัศน์ ของวาทกรรมประวัติศาสตร์ไทย ดู Charnvit Kasetsiri. “Thai Historiography from Ancient Times to the Modern Period,” *Perceptions of the Past in Southeast Asia*, ed. Anthony Reid and David Marr, (Singapore: Heinemann Education Books, 1979), pp. 156-170. และสำหรับการเมืองช่วงปี พ.ศ. 2516-2519 ซึ่งไม่รวมถึงผลกระทบต่อวัฒนธรรม ดู Thongchai Winichakul, “Siam Mapped: A History of the Geo-body of a Nation,” (Honolulu: University of Hawaii Press, 1994), บทที่ 8.

2. David Morell and Chai-anan Samudvanija, *Political Conflict in Thailand: Reform, Reaction, Revolution*, (Cambridge, Mass: Oelgeschlager, Gunn & Hain, 1981).

3. แถมสุข นุ่มนนท์ และคณะ, “สถานภาพงานวิจัยสาขาประวัติศาสตร์ในประเทศไทย ระหว่าง พ.ศ. 2503-2535,” *รายงานเสนอต่อสภาวิจัยแห่งชาติ*, (กรุงเทพฯ, 2532), หน้า 11-13, 18-19, 29, 31-35, 52, 59-60, 79-82. งานนี้ศึกษาแต่เฉพาะงานวิจัยที่เป็น *ทางการ* ซึ่งทำเพื่อรับปริญญา และได้รับเงินทุนจากสถาบันวิจัยและบทความในวารสารทางวิชาการ งานนี้สำรวจเฉพาะในช่วงปี พ.ศ. 2503-2535 ซึ่งถือว่าเป็นช่วงที่ประวัติศาสตร์ได้กลายเป็นวิชาชีพ

4. แถมสุข นุ่มนนท์ และคณะ, “สถานภาพงานวิจัย,” หน้า 80; ฉลอง สุนทรวานิชย์. “สถานภาพการศึกษาประวัติศาสตร์: รายงานการสำรวจเบื้องต้น,” บทความเสนอในการประชุม “ไทยศึกษาในทศวรรษหน้า,” (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533), หน้า 4-6.

5. ฉลอง สุนทรวานิชย์, “สถานภาพการศึกษาประวัติศาสตร์,” หน้า 7-11. ฉลองใช้วิทยานิพนธ์ของนักศึกษาระหว่างปี พ.ศ. 2523-2532 เท่านั้นเป็นตัวชี้ แม้หัวข้อประวัติศาสตร์การเมืองจะได้เสื่อมความนิยมลงบ้างแล้ว แต่ยังคงเป็นหัวข้อที่เป็นที่นิยมมากที่สุด ฉลองได้ให้คำจำกัดความของประวัติศาสตร์สังคมและภูมิปัญญา และชี้ว่าเป็นสาขาที่เพิ่งเริ่มพัฒนาขึ้นมาในช่วงก่อนปี พ.ศ. 2517 ได้เพิ่มความสำคัญขึ้นมากในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2518 และ 2527 และยังคงมีความสำคัญอยู่ กรุงเทพฯ ยุคหลังรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังเป็นเรื่องที่เป็นที่นิยมที่สุด แต่การศึกษาประวัติศาสตร์ยุคอื่นๆ ได้เพิ่มจำนวนมากขึ้นด้วย

6. ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, “สกุลประวัติศาสตร์,” *ศิลปวัฒนธรรม* 6, 1 (พฤศจิกายน 2527), หน้า 36-44. กลุ่มแรกได้แก่ของกรมพระยาดำรงราชานุภาพ และหลวงวิจิตรวาทการ ซึ่งเขาได้เสนอไว้ในงาน *“ประวัติศาสตร์ไทย”*, หน้า 164-167. และยังคงความเป็นสกุลประวัติศาสตร์ที่มีอิทธิพลมากที่สุด ตั้งแต่ 14 ตุลาคม เป็นต้นมา ได้เกิดการท้าทายใหม่ ๆ จากสำนักฟื้นฟูลัทธิชาตินิยม สำนักมาร์กซิสต์ สำนักประวัติศาสตร์นิยม และสำนักสังคมนิยมแบบเอเชีย.

7. วรรณกรรมของมาร์กซิสต์ไทย ที่ได้รับการยอมรับว่าดีที่สุดในช่วงทศวรรษที่ 1950 เป็นผลงานของ เกษียร เตชะพีระ (Kasian Tejapira). “Commodifying Marxism: the Formation of Modern Thai Radical Culture 1927-1958” (Ph.D. dissertation, Cornell University, 1992).

8. สำหรับการแปลหนังสือของจิตร์ ดูใน Craig Reynolds, *Thai Radical Discourse: The Real Face of Thai Feudalism Today* (Ithaca: Cornell Southeast Asia Program, 1987), Chap 2. หนังสือของ Reynold เป็นการศึกษาการรับเอาแนวคิดมาร์กซิสต์โดยคนไทย และหนทางที่ทำให้แนวคิดมาร์กซิสต์มีอิทธิพลในวาทกรรมทางประวัติศาสตร์และการเมือง

9. การประชุมประจำปีของสมาคมประวัติศาสตร์เป็นเวทีของเรื่องเหล่านี้ ดูตัวอย่างเช่น สมาคมประวัติศาสตร์, *สถานะของวิชาประวัติศาสตร์ในปัจจุบัน* (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2523). จากการประชุมในปี พ.ศ. 2521 ในปีต่อๆ มา แนวเรื่องได้เปลี่ยนไปเรื่อยๆ ได้แก่สถานะของประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในไทย ของประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และประวัติศาสตร์ และศาสตร์อื่นๆ เป็นต้น

10. ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และสุชาติ สวัสดิ์ศรี, (บรรณาธิการ) *ปรัชญาประวัติศาสตร์* (กรุงเทพฯ: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2518). และโดยบรรณาธิการคนเดิม. *ประวัติศาสตร์และนักประวัติศาสตร์ไทย* (กรุงเทพฯ: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2519).

11. กอบแก้ว สุวรรณทัต-เพียร, “การเขียนประวัติศาสตร์แบบชาตินิยม: พิจารณาหลวงวิจิตรวาทการ,” *วารสารธรรมศาสตร์* 6, 1 (มิถุนายน-กันยายน 2519), หน้า 149-180. และ อัจฉราพร กมุทพิศมัย. “แนวทางการเขียนประวัติศาสตร์ของหลวงวิจิตรวาทการ,” ใน *ประวัติศาสตร์และนักประวัติศาสตร์ไทย* (บรรณาธิการ) ชาญวิทย์ และ สุชาติ, หน้า 262-290. สำหรับนักสร้างอุดมการณ์ชาตินิยมท่านนี้ ดู Scott Brame, *Luang Wichit Wathakan and the Creation of Thai Identity* (Singapore: Institute of Southeast Asian Studies, 1993).

12. สำหรับงานเขียนของกรมพระยาดำรงฯ ที่เป็นภาษาอังกฤษ ดู Kennon Breazeale. “A Transition in Historical Writing: the Works of Prince Damrong Rachanuphap,” *Journal of the Siam Society* 59, pt.2 (Jul. 1971), หน้า 25-49.

13. กอบแก้ว สุวรรณทัต-เพียร, “การเขียนประวัติศาสตร์ของสกุลดำรงราชานุภาพ,” *อักษรศาสตร์* 2, 6 พฤศจิกายน, 2517), พิมพ์ในชาญวิทย์ และสุชาติ (บรรณาธิการ). *ประวัติศาสตร์และนักประวัติศาสตร์ไทย*, สำหรับการบรรยายของ นิธิ ดู “การศึกษาประวัติศาสตร์ไทย: อดีตและอนาคต,” *รวมบทความประวัติศาสตร์*, ฉบับที่ 1 (กรุงเทพฯ: สมาคมประวัติศาสตร์, 2523), หน้า 1-22.

14. นิธิ, อ้างแล้ว หน้า 12 และ 17.

\* ข้อความนี้ผู้แปลแปลจากภาษาอังกฤษ เนื่องจากไม่สามารถหาต้นฉบับเดิมได้

15. คนที่ออกมาวิจารณ์อย่างซึ้งๆ หน้าที่คือ สุลักษณ์ ศิวลักษณ์ ซึ่งเป็นผู้ที่จงรักภักดีต่อกรมพระยาดำรงราชานุภาพ แต่ในขณะที่เดียวกันก็ได้ทำการวิพากษ์ประวัติศาสตร์ไทยด้วย เขาปกป้องกรมพระยาดำรงราชานุภาพ โดยกล่าวหานักประวัติศาสตร์รุ่นต่อมว่า ได้ทำให้ชื่อเสียงของพระองค์เสียหาย เขาแย้งว่าไม่มี “สำนักดำรงราชานุภาพ” พวกที่ทำให้เสียชื่อเสียงคือ *สำนักหลวงวิจิตรวาทการ* ดู สุลักษณ์ ศิวลักษณ์, “สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ,” ใน *รวมบทความประวัติศาสตร์*, ฉบับที่ 1 (2523), หน้า 23-52.

16. นิธิ เอียวศรีวงศ์, *ประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์ในพระราชพงศาวดารอยุธยา* (กรุงเทพฯ: บรรณกิจ, 1980). นำเสนอครั้งแรกในปี พ.ศ. 2521.

17. วิมล พงศ์พิพัฒน์, “พระราชพงศาวดาร-เชื่อได้หรือไม่?” *วารสารอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*, 14, 2 (กรกฎาคม 2525), หน้า 16-33.

18. งานในชุดนี้ที่เกี่ยวกับสุนทรภู่ (กวี) นางนพมาศ (นางในวรรณคดี) เรื่องเวสสันดรของเมืองเพชร และงานคลาสสิกที่ว่าด้วย “วัฒนธรรมกระฎุมพี” ถูกรวมอยู่ในหนังสือ *ปากไก่และใบเรือ*, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ อัมรินทร์, 2527).

19. งานในชุดนี้โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “วัฒนธรรมกระฎุมพี” ไม่เคยได้รับการวิพากษ์วิจารณ์อย่างจริงจัง ประเด็นและหลักฐานที่ใช้ในการวิเคราะห์มีความสลับซับซ้อน แต่มนทัศน์หลักของเขาในเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างฐานเศรษฐกิจของสังคม ซึ่งเป็นเงื่อนไขทางสังคมของตัวแสดงทางประวัติศาสตร์ และทัศนคติของพวกเขา กับการแสดงออกถึงสิ่งเหล่านี้โดยผ่านงานวรรณกรรมยังมีปัญหา นิธิไม่ใช่คนที่รับทฤษฎีใดทฤษฎีหนึ่งโดยเฉพาะ มโนทัศน์ของเขาไม่ใช่ของพวกมาร์กซิสต์แบบเก่า บางประเด็นของเขาดูเหมือนจะเป็นของเวเบอร์ แต่อีกหลายๆ ประเด็นก็มาจากมนทัศน์พื้นฐานของประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ ที่บอกว่าลักษณะจิตใจของพวกกระฎุมพีซึ่งมีความเป็นเหตุเป็นผล มีลักษณะตรงกับความเป็นจริง และมีความเป็นมนุษยนิยมยังเป็นปัญหาอยู่ แต่อย่างไรก็ตาม คำวิจารณ์นี้มีได้มีวัตถุประสงค์ที่จะลดคุณค่าของคุณูปการของนิธิ เท่าที่ได้อธิบายมาแล้ว

20. นิธิ เอียวศรีวงศ์, *การเมืองไทยสมัยพระนารายณ์* (กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา, 2523).

21. นิธิ เอียวศรีวงศ์, *การเมืองไทยสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ศิลปวัฒนธรรม, 2529).

22. งานที่เป็นภาษาอังกฤษดู Craig Reynolds and Lysa Hong, “Marxism in Thai Historical Studies,” *Journal of Asian Studies* 43, 1 (Nov.1983) pp. 77-104.; and Lysa Hong, *Warasan Setthasat Kanmuang : Critical Scholarship in Post-1976 Thailand in Thai Constructions of Knowledge* ed. Andrew Turton and Manas Chitakasem, (London: School of Oriental and African Studies, University of London, 1991), pp. 99-118. ในภาษาไทยดู ภาพร อติวานิชยพงศ์, *พัฒนาการความคิดเศรษฐกิจศาสตร์การเมือง ตั้งแต่ 2475-ปัจจุบัน* (กรุงเทพฯ: กลุ่มเศรษฐศาสตร์การเมือง, 2531).

23. จิตร ภูมิศักดิ์, ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และชัยอนันต์ สมุทวณิช ได้ตั้งร่วมกันคำถามและคาดคะเนไว้ล่วงหน้า ดูที่ จิตร ภูมิศักดิ์, *ศักดิ์นาไทย*; ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, *วัฒนธรรมไทยกับกระบวนการเปลี่ยนแปลงสังคม* (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534), หน้า 33.; และชัยอนันต์ สมุทวณิช, *ศักดิ์นากับพัฒนาการสังคมไทย* (กรุงเทพฯ: นามอักษรการพิมพ์, 2519), บทนำ.

24. ดูสรุปการโต้ว่าที่ ใน Reynolds and Hong, “Marxism.”

25. ภาพร อติวานิชยพงศ์. (Thai political economy idea), pp.52-54.

26. Chatthip Natsupha and Suthy Prasartset (eds.). *The Political Economy of Siam, 1851-1910 and The Political Economy of Siam, 1910-1932*, (both Bangkok: the Social Science Association of Thailand, 1981). งานวิจารณ์ ฉัตรทิพย์ ที่ดีที่สุดในภาษาไทยคือ สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล, “สังคมไทย: จากศักดิ์นาสู่ทุนนิยม,” *วารสารธรรมศาสตร์* 11, 2 (มิถุนายน 2525), หน้า 128-164.

27. Reynold and Hong, “Marxism,” p.96.

28. *ibid.*, p.91.

29. ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, “หมู่บ้านกับรัฐในกระบวนการพัฒนา,” *เศรษฐศาสตร์ปริทรรศน์* 8, 1 (กันยายน 2529) 2, 6, 8.

30. ทรงชัย ณ ะลา, (นามแฝง) “ปัญหาการศึกษาวิธีการผลิตของไทย เนื่องมาจากทฤษฎีกิ่งเมืองขึ้น กิ่งศักดิ์นา,” *วารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง* 1, 2, (มีนาคม-เมษายน 2524).

31. สันต์ รัชตฤษฏ์, *วัฒนธรรมแห่งสังคมสยาม* (กรุงเทพฯ: 2518).
32. ทรงชัย ณ ะลา, (นามแฝง) “ปัญหา.”
33. สมเกียรติ วันทะนะ, “รัฐสมบูรณาญาสิทธิในสยาม,” เอกสาร (กรุงเทพฯ: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2525).
34. ชัยอนันต์ สมุทวณิช, *รัฐกับสังคม: ไตรลักษณ์รัฐไทยในพหุสังคมสยาม* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 1990).
35. ศรีศักร วัลลิโภดม, *ข้อขัดแย้งเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทย* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, 2524) ซึ่งเป็นการรวบรวมบทความชิ้นสำคัญ ของเขาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2509.
36. ชื่อหนังสือเล่มล่าสุดของเขา ซึ่งเป็นการเล่าเรื่องประวัติศาสตร์ที่มีเนื้อหาครอบคลุมมากที่สุด ในทัศนะของเขาคือ *สยามประเทศ* ชื่อภาษาอังกฤษที่เขาให้คือ *Siam: Thailand's Historical Background From Pre-historic Times to Ayudhya*. (Bangkok: Matchon Publications, 1991).
37. *ibid.*, p.4.
38. คูโน ศรีศักร วัลลิโภดม, *โบราณคดีไทยในทศวรรษที่ผ่านมา* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, 2525), และ *เมืองโบราณในอาณาจักรสุโขทัย* (กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2532).
39. คูโน ศรีศักร วัลลิโภดม, *แอ่งอารยธรรมอีสาน* ชื่อภาษาอังกฤษคือ *A Northeastern Site of Civilization: New Archaeological evidence to Change the Face of Thai History* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, 2533).
40. ศรีศักร วัลลิโภดม, “ชาวสยามที่เวียงจันทน์และอีสานเหนือเป็นผู้สร้างแคว้นสุโขทัย,” *ศิลปวัฒนธรรม* 13, 1 (พฤศจิกายน 2534), หน้า 220-228.
41. Thongchai Winichakul, *Siam Mapped*, pp. 150-156.
42. ศรีศักร ได้ให้การยอมรับว่า จิตร ภูมิศักดิ์ เป็นผู้เปลี่ยนแปลงการมองประวัติศาสตร์แบบเป็นเส้นตรง โดยดูจากเมืองหลวงของประเทศไทย ข้าพเจ้าเชื่อว่าศรีศักรตระหนักดีว่าจิตรสามารถดึงดูดความสนใจของสาธารณชนได้ดีกว่าที่เขาจะทำได้
43. สุจิตต์ วงษ์เทศ, *สุโขทัยไม่ใช่ราชธานีแห่งแรกของไทย* (กรุงเทพฯ: ศิลปวัฒนธรรม, 2526).
44. ธิดา สาระยา, *รัฐโบราณ* (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2537), และ *ศรีทวารวดี: ประวัติศาสตร์ยุคต้นของสยามประเทศ* (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2522).
45. การประชุมได้ถูกจัดขึ้นอย่างเป็นทางการโดยที่สถาบันการศึกษามีส่วนร่วมด้วย ตัวเลขนี้มาจากการสำรวจวิทยาลัยครูทั่วประเทศและจากเอกสารการประชุมทางวิชาการที่มีอยู่ ตัวเลขนี้ไม่รวมถึงการประชุมทางวิชาการสองสามครั้งที่เกิดขึ้นก่อนปี พ.ศ. 2521 และไม่รวมถึงการสัมมนาในกรุงเทพฯ ซึ่งส่วนใหญ่มักจะเกี่ยวข้องกับวิธีการศึกษาและคุณค่าของประวัติศาสตร์ท้องถิ่น หรือการมองภาพรวมของประวัติศาสตร์ท้องถิ่น
46. การสัมภาษณ์ อรรถ นันทจักร์ ประนุช ทรัพย์สาร และธีรชัย บุญมาธรรม ที่มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (มหาสารคาม) วันที่ 27-28 กรกฎาคม 2535 และการสัมภาษณ์ อานันท์ กาญจนพันธ์ุ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 16 กรกฎาคม 2535.
47. Dhida Saraya, “Tamnan and Tamnan History: A Study of Local History,” (Bangkok: The Office of the National Culture Commission, 1982), pp. 94-97.

48. ฉลอง สุนทรวานิชย์, “สถานะของการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น,” *วารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง* 5, 3-4 (พฤษภาคม-กันยายน 2529), หน้า 150. สัมภาษณ์ เรณู วิชาศิลป์ และอรุณรัตน์ วิเชียรเขียว สถาบันราชภัฏ วันที่ 14 และ 17 กรกฎาคม 2535.

49. ธิดา สาระยา, *ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น* (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณการพิมพ์, 2529), หน้า 25.

50. เรื่องเดียวกัน, หน้า 6-7.

51. เรื่องเดียวกัน, หน้า 7, 12-14. สำหรับอุดมการณ์ทางประวัติศาสตร์และความจำเป็นของ “ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น” ในภาษาอังกฤษ ดู Dhida Saraya, *Tamnan*, บทที่ 2-3.

52. ธิดา สาระยา, “ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น,” หน้า 4-5, 29-30, 43-44, 79-82; และวิไลลักษณ์ เมฆาลักษณ์, “บทสัมภาษณ์: ดร. ธิดา สาระยา,” *วารสารอักษรศาสตร์* (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย) 17, 1 (มกราคม 2528) หน้า 3-8.

53. ธิดา สาระยา, *ตำนาน*, บทที่ 4 โดยเฉพาะในหน้า 114. ในหนังสือเล่มนี้ ธิดาได้แสดงให้เห็นประวัติศาสตร์การตั้งรกรากของเมืองเชียงใหม่ที่มาจากตำนาน

54. ดู ธิดา สาระยา, *ตำนาน*, งานที่ละเอียดของหนังสือเล่มนี้คือ วิทยานิพนธ์ปริญญาเอกที่เสนอต่อมหาวิทยาลัยซิดนีย์ใน พ.ศ. 2525.

55. ธิดา สาระยา, *ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น*, หน้า 2-3. บทนำเขียนโดยศรีศักร การศึกษาเกี่ยวกับชาวนาจำนวนมากมาจากสำนักัตริพิย

56. ธิดา สาระยา, *ตำนาน*, หน้า 120-121.

\* ข้อความนี้ผู้แปล แปลจากภาษาอังกฤษ เนื่องจากไม่สามารถหาด้านฉบับเดิมได้

57. ส่วนหนึ่งของการประชุมครั้งที่สองที่พิษณุโลกในปี พ.ศ. 2525 มุ่งประเด็นไปที่ “นครไทย” ซึ่งในปัจจุบันเป็นอำเภอฯ หนึ่ง

58. จังหวัดที่จัดสัมมนา มีสถาบันการศึกษาในระดับมหาวิทยาลัยทุกจังหวัด ในทางประวัติศาสตร์ครั้งหนึ่งจังหวัดเหล่านี้อย่างน้อย เคยเป็นศูนย์กลางอันดับที่ 2 ในอาณาจักรไทย (ในที่นี่ *มหาสารคาม* เป็นตัวแทนของภาคอีสาน ไม่ใช่เป็นเพียงจังหวัดเท่านั้น) *เชียงใหม่* มีการประชุมวิชาการหลักๆ อย่างน้อย 7 ครั้ง ในขณะที่ *นครศรีธรรมราช* มี 5 ครั้ง *อุบลราชธานี* และ *พิษณุโลก* มี 3 ครั้ง และ *อีสาน* มี 4 ครั้ง

59. สมใจ ไพโรจน์ธีรวัชต์, “ทัศนะของกลุ่มนักเขียนประวัติศาสตร์ล้านนาไทย,” ใน ชาญวิทย์ และ สุชาติ บก., *ประวัติศาสตร์และประวัติศาสตร์ไทย*, หน้า 166-207. ในที่นี้สมใจยอมรับว่า ล้านนาเป็นอาณาจักรในประวัติศาสตร์ในตัวของมันเอง แต่ก็ยังตำหนิปัญญาชนล้านนา ซึ่งเขียนประวัติศาสตร์อย่างบริสุทธิ์ใจว่า ล้านนามีความเป็นชาติและไม่อธิบายถึงความสัมพันธ์กับศูนย์กลางของไทย

60. ในเวลาเดียวกัน เราต้องยอมรับว่ามีคนบางคนเขียนประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โดยเน้นที่วิวัฒนาการของการเมือง รัฐ หรือราชวงศ์ โดยที่ความสัมพันธ์กับศูนย์กลางของไทยถูกกล่าวถึงเป็นบางครั้งเท่านั้น แต่ก็นำเสนอความที่กรณีเห็นได้ชัดเจนนที่สุดคือของเชียงใหม่-ล้านนา ซึ่งเคยเป็นอาณาจักร และไม่ใช่เมืองในท้องถิ่น

61. ดูที่รายงานของ วารุณี ไสถารมย์ ถึง “การประชุมทางวิชาการเรื่องประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของสุพรรณบุรี,” ใน *จุลสารไทยคดีศึกษา*, 5, 2 (ก.พ. 2531): 55.

62. “สัมมนาประวัติศาสตร์สุราษฎร์ธานี ครั้งที่ 1,” 2527, เอกสาร (วิทยาลัยครูสุราษฎร์ธานี, 2533), หน้า 67-68.

\* ข้อความนี้ผู้แปล แปลจากภาษาอังกฤษ เนื่องจากไม่สามารถหาด้านฉบับเดิมได้

63. จุลอง สุนทรวานิชย์, “สถานะของการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น,” หน้า 140-144.

64. อ่างแล้ว, หน้า 144. เป็นการท้าทายจากผู้ฟัง

65. ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, *วัฒนธรรมกับกระบวนการเปลี่ยนแปลง*, หน้า 4-6. ศรีศักร วัลลิโภดม, “ภาคตะวันออกเฉียงเหนือกับการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น” ใน *ชลบุรี: ประวัติศาสตร์และศิลปวัฒนธรรม* (ชลบุรี: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน, 2532), หน้า 1-3. คำวิจารณ์ยังเกี่ยวกับการที่การประชุมทางวิชาการส่วนมากขาดจุดเน้น และความสอดคล้องในเนื้อหา และการที่ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นไม่ก้าวหน้าไปเท่าที่ควร.

66. ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, “การศึกษาเศรษฐกิจการเมืองท้องถิ่น: ความหมายและความสำคัญ,” *วารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง* 4, 1, (กันยายน 2527), หน้า 9-10.

67. เรื่องเดียวกัน, หน้า 13.

68. ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, *เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต* (กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์, 1985).

69. บทนำของ ฉัตรทิพย์ ใน พรพิไล เลิศวิชา, *ศรีวัง* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์หมู่บ้าน, 1989).

70. ความสนใจในประวัติศาสตร์ท้องถิ่นซึ่งเกิดขึ้นก่อนเรื่องอื่นๆ เป็นเพียงปรากฏการณ์หนึ่งของแนวโน้มนี้ในทางการเมือง ปัญหาในปัจจุบันได้แก่การกระจายอำนาจการปกครอง นโยบาย และการเลือกตั้งในท้องถิ่น

71. ปาฐกถาของผู้ว่าราชการจังหวัดสุรินทร์ ซึ่งเป็นจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เนื่องในโอกาสเปิดการประชุมวัฒนธรรมท้องถิ่นของที่ราบลุ่มแม่น้ำมูล คู่มือ ศูนย์วัฒนธรรมสุรินทร์. *วัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำมูล: กรณีเขมร ลาว และ ส่วยในสุรินทร์* (กรุงเทพฯ: สาส์นมวลชน, 1990).

\* ข้อความนี้ผู้แปลแปลจากภาษาอังกฤษ เนื่องจากไม่สามารถหาต้นฉบับเดิมได้

72. ครั้งหนึ่งนี่คือที่ตั้งข้อสงสัยว่า การที่รัฐยอมรับวัฒนธรรมท้องถิ่นต่างๆ ในวาทกรรมดังกล่าวนั้น จะไปได้ไกลเพียงใด ทั้งนี้เพราะ มีข้อจำกัดที่สำคัญหลายประการ ข้อเสนอของเขาอาจจะไปไกลเกินกว่าที่รัฐจะรับได้ คือ ให้เลิกยอมรับองค์ประกอบของเอกลักษณ์ไทย ที่ทำหน้าที่สร้างเอกภาพมาเป็นเวลาหลายร้อยปี เช่นพุทธศาสนา เพื่อที่จะผนวกคนให้มีเอกลักษณ์ของความเป็นไทยร่วมกันมากขึ้นหรือมิฉะนั้นก็ให้เลิกอุดมการณ์วัฒนธรรมแห่งชาติ ซึ่งเป็นอุดมการณ์หลักของรัฐทำหน้าที่เอกภาพเสีย เพราะประเทศไทยก็ได้เป็นประเทศที่มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางวัฒนธรรมอยู่แล้ว นิธิ เอียวศรีวงศ์. “สองร้อยปีของการศึกษาประวัติศาสตร์ไทย,” หน้า 113-115. และ “ความหลากหลายของวัฒนธรรมไทย: การท้าทายใหม่,” ใน *สู่ความเข้าใจวัฒนธรรม* (กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2532).

73. เกี่ยวกับชาวจีนโพ้นทะเลที่อาศัยในประเทศไทยนั้น ไม่มีที่ให้ความรู้อย่างแท้จริงซึ่งจะสามารถสร้างความรู้สึกว่ามีประวัติศาสตร์ของชุมชนได้ งานที่มีฐานะใกล้เคียงเป็นนวนิยาย เช่น โปแต่น จุดหมายจากเมืองไทย หรือลวดลายมังกร โดยประภัสสร เสวิกุล ที่มีชื่อเสียงโด่งดังมาเมื่อไม่นานนี้ งานยุคหลังๆ อีกประเภทหนึ่งคือ ประวัติของนักธุรกิจจีนที่เป็นชาย (ยังไม่มีประวัติของผู้หญิง) ในประเทศไทย ยังไม่มีการศึกษาวัฒนธรรมของสังคมจีนในประเทศไทย งานที่มีลักษณะเป็นข้อคิดในเชิงวิพากษ์ คือ เกษียร เตชะพีระ, *แลลวดลายมังกร* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ขอบฟ้า, 2536).

74. กรณีที่ก่อให้เกิดข้อโต้แย้งมากที่สุด คือการบูรณะสุโขทัย ซึ่งถูกทำให้กลายเป็นที่ตั้งทางประวัติศาสตร์เพื่อการท่องเที่ยว

75. คู่มือที่ James Chamberlain ed, *The Ramkhamhaeng Controversy* (Bangkok: the Siam Society, 1991).

76. ที่จริงแล้วประวัติศาสตร์ของศรีจักรที่ครอบคลุมพื้นที่ที่กว้างขวาง และเวลาที่ยาวนานนั้น มีลักษณะคล้ายคลึงกับการมองภาพทางประวัติศาสตร์ ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสนอในปี พ.ศ. 2450 ซึ่งนักประวัติศาสตร์รุ่นหลัง ได้ละเลยและหันมามองประวัติศาสตร์ที่มีศูนย์กลางที่ชนชาติไทยแทน ดูพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. “สมาคมสืบสวนของโบราณในประเทศไทยสยาม,” *ศิลปากร* 12 (กค. 2511) หน้า 42-46.

77. Anthony Reid, *Southeast Asia in the Age of Commerce*, vol. 2 (New Haven: Yale University Press, 1994) and Victor Lieberman. “Local Integration and Eurasian Analogies: Structuring Southeast Asian History, c.1350-c.1830,” *Modern Asian Studies* 27, 3 (1993) pp. 475-572.